

LEGENDA O SVETEM CHE

Primož Kozak

Primož Kozak, rojen leta 1929 v Ljubljani, sodi v generacijo literarnih ustvarjalcev, ki so stopili v javnost okoli leta 1950; v okviru te generacije predstavlja eno vodilnih imen v območju dramske besedne umetnosti. Študiral je filozofijo na ljubljanski univerzi in hkrati dramaturgijo na Akademiji za igralsko umetnost v Ljubljani. Nekaj let je bil dramaturg v slovenskih filmskih ustanovah, od leta 1960 je asistent v inštitutu za literature pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

Kozakova pisateljska pot se je začela z literarnimi, filozofskimi in gledališkimi esei ter kritikami, objavljenimi v revijah Novi svet, Naša sodobnost, Beseda, Revija 57 in Perspektive. V letih 1962—1963 je bil urednik revije Perspektive. V tem glasilu je objavil najprej dramo Afera, nato pa igro Dialogi, ki je po nastanku starejša. Obe sta bili prvič uprizorjeni v okviru gledališke skupine Oder 57. Drama Afera je bila objavljena leta 1962 v knjigi, že pred tem je doživela ponovitev v ljubljanskem dramskem gledališču in na nekaterih jugoslovanskih odrih. Leta 1968 je doživela krstno predstavo v Slovenskem narodnem gledališču v Ljubljani tretja drama Kongres. Za dramo je avtor še istega leta dobil nagradi Sterijinega pozorja in mesta Ljubljane. Vse tri drame so leta 1969 izšle v knjigi pod skupnim naslovom Sodobna trilogija. — Ob pisanju gledaliških del je avtor posegel tudi na filmsko področje s scenarijem za filma Zarota in Grajski biki.

Drama Legenda o svetem Che, ki jo začenjamo objavljati v tej številki Sodobnosti, čaka na krstno predstavo v dveh slovenskih gledališčih — v ljubljanski in mariborski Drami, zatem pa še v beograjskem gledališču Atelje 212.

OSEBE:

El »Che« Guevara

Tanja, Chejeva sodelavka in članica štaba

Andres, Chejev sodelavec in član štaba

Ramon, upornik, Chejev kapitan

Corrado, časnik pri Cheju

Ninjo, častnik pri Cheju

Oficir, poveljnik specialnih enot za pobijanje gverile

Peter, častnik v štabu specialnih enot

Gverilci, kubanski vojaki, kubanski funkcionarji

I.

[Ramon (zvezan), 1. mož, Tanja]

TANJA (*pride*): Stražiš?

1. MOŽ: Stražim.

TANJA: Straži.

RAMON: Straži, daj, straži, mizerija, ki nisi drugega! — Zahvala vas čaka pri komandantu!

TANJA: Ne govori z jetnikom.

STRAŽNIK (*pljune*): Ma — Ramon je čisto v redu.

TANJA: Ropar je in tat.

RAMON: Ja:

TANJA: In bo kaznovan!

1. MOŽ: Bo kaznovan?

TANJA: Kaj ti misliš?

1. MOŽ (*pljune, počasi*): To je komandantova skrb.

TANJA: Kazen ni komandantova skrb, ne tvoja ni, ne moja, mož! Naša skrb je.

RAMON: Kdo se je tolkel, če se jaz nisem? Mizerija, ki nisi drugega! Več kapitalistov sem poničil, kot jih je ta smešna pošast videla namalanih! (*Se zjezi*) Komandant pride — in Jezus, če potem ne boš jokala pred mano, ti porežem ušesa!

TANJA (*1. možu*): Lahko te zamenjam na straži.

1. MOŽ: Ja. No (*vstane*), jaz bi lahko —

RAMON: Vrag, ne boš pustil, da mi bo pila kri! Mož!

1. MOŽ: Ja. (*Sede.*) Lahko še stražim.

TANJA: Prišla sem te zamenjat!

1. MOŽ: Lep pogled na dolino je odtod, kapitan, mesečina —
 TANJA (*nerada popusti*): Kadar bi šel rad ležat, me pokličiči.
 1. MOŽ: Ja kapitan. Hvala kapitan. (*Tanja gre.*)

II.

(*Ramon, 1. mož*)

RAMON: Dobroto si mi storil, mož. Odrešil si me.

1. MOŽ: Ta gospa ni prijazna.

RAMON: Kaj hudiča, vzel sem sovražniku in sam sem jih potolkel, ki so stali zoper mene! — Ne?

RAMON: Sirota!

1. MOŽ: Saj. Ker se tudi ne ve, kam je treba dati, kar se vzame.

RAMON (*jezen*): Nisi sirota! Pokvarjenec si!

1. MOŽ (*pljune*): Mati mi je zmeraj rekla, povej s kom hodiš in povem ti, kdo si.

RAMON (*srdit*): Nisi sirota, tudi pokvarjenec nisi, ampak si tak pasji sin, tak zmenè, hudiča, taka zmrcvarjena školjka — ne, ne da se povedati, kaj da si.

1. MOŽ: Komandant je rekel, ubogaj žensko, ona je glava, in če je glava, je glava. Kaj sem jaz?

RAMON (*po premisleku*): Ampak nocoj komandanta dobimo. Nocoj pride!

1. MOŽ: Bog daj, pravijo možje, bog daj, da bi. Vlačiti se po teh hribih in čakati, je — to je slabo vojskovanje. Slabo vojskovanje, pravim jaz.

RAMON: Komandant ima daljšo pot.

1. MOŽ: Če smo se mi prebili od mesta in skozi zasedo — bog daj, pravijo možje.

RAMON: Vsaj odveži mi roke!

1. MOŽ: Predlagaj še kaj drugega.

RAMON: Kako pa naj vruga kadim? Mož, vse me srbi, masten sem od znoja, noge me pečejo, cigareto hočem, daj!

1. MOŽ: Ej, kapitan Ramon! (*Se skloni, mu sname škornje.*)

RAMON (*se v zadregi zareži*): Prav zanesljivo tisti mrhi porežem ušesa.

1. MOŽ: Vprašanje. Vprašanje kdo od vaju je komandantu bolj pri srcu. (*Mu vtakne v usta prižgano cigareto.*)

RAMON: Nesnažen gobec imaš in ves si gnil! — Šel bom. V polje grem. Vse svoje ljudi vzamem s sabo!

1. MOŽ: Ne smeš.

RAMON: Jaz sem svoboden.

1. MOŽ: Kot pes pri šintarju.

RAMON (*mahoma zelo visoko*): Človeček. Deset let v tej deželi niso imeli dosti drugih skrbi, kot razpisovati nagrade na mojo glavo. (*Premišljuje.*) Jaz sem to že vse premislil. Če bi se jaz — slišiš — če bi se jaz sam prijavil kapitalistom, bi morali nagrado plačati meni. Ne? In potem bi lahko jaz in moji otroci in še njihovi otroci vse dolgo lepo življenje, cela obširna rodovina, a? Bi lahko ležali v senci? Tak sem jaz! Če se mislite spakovati, ti povem, Ramon gre v polje in ne bo nobenega pasjega psa soldat in nobeni babi oficir! Skrbite lahko sami zase in za vašo revolucijo!

1. MOŽ: Ja. Če tista ženska ne uroči —

RAMON: Ne šali se z Ramonom! Ramon — to je več kot jaz, ne smem ti dovoliti nespoštljivih besed. — (*Si ogleduje gole noge.*) Fej, nag sem! Daj mi škornje! (*Stražnik ga spet obuje.*) Naj mi sodi! Naj mi komandant sodi! Mati božja, pokaže se, kdo ima več besede pri vojski! Če se me kdo dotakne, mu spuntam fante, da ga pribijejo na križ! — Ta babja gnida me zvezanega postavlja pred komandanta! To ni — vrag, odveži me, mož, ne gre, da bi stal zvezan! Odreži!

1. MOŽ: Ti si mož, Ramon, in jaz sem mož.

RAMON: Prekletstvo!

TANJA: Pohod! V dolini gre vojska!

III.

(*Che, Andres, več mož, trije zvezani jetniki*)

ANDRES: Komandant. Javljam se.

CHE (*počasi in svečano*): No — vidiš, zdaj si prišel, Andres.

ANDRES: Radijski oddajnik imam s sabo, človeka, ki zna z njim, imam s sabo.

CHE: Začenjamo?

ANDRES: Začenjamo?

CHE: Tanjo čakam. Samo še Tanjo.

ANDRES: Torej...?

CHE: Poslal sem Ramonove ljudi ponjo do mesta —

ANDRES: Torej...?

CHE: Tako. Ne vem, še nič ne vem.

ANDRES: Ja:

CHE: Opravila bo. Tanja zmeraj opravi. Če pa nam partija v mestu zasloni hrbet —

ANDRES: No, seveda.

CHE: Prekleta duša! Nisem te vprašal za tvojo misel! Nisem!

ANDRES: Oprosti, komandant. Nisem je izrekel.

CHE (*besen*): Jaz Tanjo rabim! Zato bom s Tanjo delal!

ANDRES: Ti si s Tanjo že delal. In jaz sem že delal z njo.

CHE: Prav. — Ne zadržujem te. Ravnaj po svoji presoji. Jaz njo rabim!

ANDRES: Odgovornost prevzameš sam, Che.

CHE (*ga ostro gleda*): Tako! Sam! In bedel bom nad njenimi koraki. Kakor bom bedel nad tvojimi! — Andres, zame je vse v igri, kar imam.

ANDRES (*popusti*): Zanesljivo pride. V resnici, pot do teh gora je težka. Glej, tudi jaz — ni veliko manjkalo — vidiš tovor, ki so mi ga naprtili? (*Pokaže na može, med katerimi trije stojijo zvezani. Zvezanim.*) Kateri ptič vam je razodel šifre in parolo? Molčijo, fantje, mrtvi so, volčje glave, tam in tukaj, vedo, in besede ne dajo od sebe.

CHE: Zaseda?

ANDRES: Pričakali so me, kot da so tvoji ljudje, v past so me gnali naravnost, kakor bi biku na rinko navezal vrv. Ko bi ne imel prakse, daleč bi me bili vedli. — Sicer pa — vesel sem, Che. Malo pijan najbrž in nekoliko nor — ampak blazno vesel. Se je začelo?

CHE: O, ne skrbi, začelo se je in topot nekaj, kar še ni zapisano v analih te dežele. Cela celina je zdaj pred nami, zeleni kontinent, Andres, moja dežela! Devica! To sijajno telo, brazdajo po njem in ga trpinčijo — a preveč so neznatni in nobeden ga še ni oskrunil. Bolj neskaljene, bolj sveže duše, Andres, kakor je ima ta dežela, ni na svetu. — Kadar tukaj bruhne upor; — To je plemenita dama starodavnega rodu in gosposkega srca, Andres, to je gospa, ki so jo vzgajala srca davnih redovnic in so jo vitezi učili velikodušnosti! Prava žena je, jaz jo čutim, kakor zemlja spokojna in težka modrost mrtvih in živih ljudstev počiva v njej. — (*Nevarno.*) Ampak prehudo so začeli prelivati njeno kri. Gospa je danes užaljena in kadar tukaj bruhne upor — nekaj peklenškega bomo zakuhali, Andres! Revolucija bo, taka bo — ne bomo dali rabljem, da bi počeli svojo mrko obrt v imenu teh, ki se bojujejo, in ne rezanim prascem, da bi se pitali z mesom naših padlih.

ANDRES: Seveda, najboljše pri človeški pasmi, sem dognal, je, da je zmeraj mogoče znova začeti.

CHE: Mežikaš, se mi zdi, spet mežikaš. Pazi se, da te, brat, kdaj zares ne doleti nesreča!

ANDRES: Ti veš, Che, jaz ne verjamem. Ampak v dobro mi šteje, ko bi kaj verjel, bi ostal, kjer sem bil. Ne sili me verovati, ker me begaš.

Vse življenje so me obzidavali z vero, upanjem in ljubeznijo in grozavost se me loteva pred temi zaprtimi prostori. Nobene prtljage nočem! Ne zameri, jaz ne živim, če me vsak novi sončni vzhod ne najde čistega in svetlega, brez sledu rje včerajšnjega dne. Sicer pa sam veš, k tebi sodim tak, kot sem. — Hudičevo reč bomo zakuhali.

IV.

(*Che, Andreas, Tanja, Ramon, možje, jetniki*)

MOŽ: Ramonova četa!

CHE: Tanja!

TANJA: Komandant.

CHE: Čakal sem te, dekle, v resnici — ne, bože moj, kako sem te čakal.

TANJA: Opravila sem nalogo.

CHE (*Andresu*): Vidiš, rekel sem, opravila je, — no — v resnici si ti, dekle!

TANJA: Vojska je za nami. Že od mesta je vojska za nami.

CHE: Aha. Prav, naj imajo boj. — Corrado!

CORRADO: Kot zmeraj, komandant, na razpolago, kot zmeraj.

CHE: S svojimi ljudmi se spravi k vhodu v dolino.

CORRADO: Položim jih ob cesto! (*Gre.*)

CHE (*pokaže tri zvezane jetnike*): Ninjo! Tvoj posel!

NINJO: Moj posel. (*Stopi med može, ki so zbrani v ozadju, k jetnikom.*)

CHE (*Tanji in Andresu*): Nemarna reč. Več vedo o naših premikih, kot bi smeli. Tudi sam — odkar smo se dvignili na pohod — pravim ti, tudi sam sem ves čas kot pes na begu.

NINJO: Strelja se tako, da ne počti večkrat, možje. Pasti mora kot en sam strel. Razumeš? Kdor sliši, ve le eno: Počilo je v planini. Kje, koliko, nič ne razbere. Celo noč lahko leta, ne najde te. Če pa počti dvakrat, kot bi mu nase naravnal lenir. Razumeš.

CHE: Velika roka, kaže, se steguje in med izdajalci se gibljemo. Govori, Tanja.

NINJO (*ki je z več možmi vzel jetnike v sredo*): Poklekni mož. In ti, poklekni. In ti. (*Jetniki ubogajo povelje.*)

CHE: Kakšne so vesti? Kaj sodi bolivijska partija? Sprejema nas, goste?

TANJA: Che, (*se nekoliko obotavlja*) stranka revolucionarnemu dejanju ponavadi ne zapira poti.

CHE (*jo ostro gleda*): Jaz sem vprašal, kaj so tebi rekli! Vse drugo že sam vem.

TANJA: Da, rekli so mi, da. Zraven so.

NINJO: Torej, če bo kdo stresel grah, ga razdenem kakor zarjavelo ptičico! (*Streli padejo.*)

CHE: Potem pa odpri usta in daj glas od sebe, da te možje slišijo. (*Vsem.*) Naj vedo: Te velike prekucije se nismo lotili brez natančnega preudarka. Partija v mestu je močna in boja željna in Tanja tukaj je že pripela trdno vez na našo barko! Hotel sem reči, množica bistrnih mož je že na delu, upor začenja kazati zobe in ne bo dolgo, ko se bo svet razklal! Sicer pa ti povej svoje, dekle, sporoči nam namene revolucionarjev.

TANJA: Opravila sem svoje delo.

CHE: Tako. Razloži nam, kako se že zbira orožje, kako so se spletle podtalne mreže med ljudmi, kako vsa dežela drgeta v pritajeni strasti in se obrača k nam!

TANJA: Dobre vesti prinašam, možje, srečne vesti. Velika skladišča dobrih pušk in vseh vrst strelnih naprav, vse že čaka.

CHE: Sestra! Še govori!

TANJA: Novi možje gredo v boj. V te gore se jih je več namenilo, k nam hočejo.

CHE: Vlačil sem se po teh divjih samotah in gledal v mrtve obraze ubitih ljudi in vsak trenutek, se mi je zdelo, bom sam zase postal pretežak. Trudno življenje sem živel. Zdaj pa gredo novi v boj. — Še govori!

TANJA: — In še vse drugo. Vse.

CHE (*se strezni, nekoliko zajedljivo*): A, se pravi, da se kesajo. Ali pa jih je strah? A? Zdaj je konec skleroze, kaj, ni več časa za preudarne politične manevre in — kako ste že rekli — zgodovinsko dozorevanje mas. A, lisjaki, naše puške so morale počiti, da vam je začelo gomazeti pod kožo! (*Se zabava.*) Še o tem kaj razloži, dekle, o tem.

TANJA: Mislim — več čuječnosti, Che, preveč ljudi —

CHE: Mojih ljudi?

TANJA: Sam si rekel: med izdajalci se gibljemo.

CHE (*ostro*): Misliš, izdajalci so med mojimi ljudmi? Pokaži, kdo je. Drugi ostanejo!

RAMON (*zvezan, iz ozadja, med glasnim smehom*): Pokaži! Kdo je! Pokaži!

CHE: Ramon, ti se mi nisi javil!

RAMON: Javljam se, komandant. Po tvojem ukazu vodja oddelka, ki je imel pripeljati ljudi iz mesta. Ukaz izvršen. (*Molk.*)

CHE (*stopi k njemu in si ogleda vezi*): Najbrž se tod okoli nekdo dela norca iz mene.

TANJA: Jaz — sem ga zvezala.

CHE: Da. Zvezala si ga ti!

TANJA: Che, ta mož je ropal.

CHE (*pomisli*): Naj možje zasedejo položaje. Zjutraj sprejmemo bitko.
(*Možje odidejo.*)

V.

(*Che, Tanja, Ramon, Andres*)

CHE (*Andresu*): Lahko mu snameš te štrike.

TANJA: Jaz vztrajam. Može je ropal.

CHE: O svojih oficirjih odločam jaz, Tanja. Zvezala si Ramona — in to je slabo. Vlačila si ga zvezanega sredi mojih ljudi, in to je slabše. Nisem ti zato izročil komande. Ne, resnično kot živim, nisem ti hvaležen, Tanja.

RAMON: Ne zvezala bi me bila, komandant, ko bi sam ne bil dovolil. Ampak jaz sem dal zgled! Kot si govoril, potreben je zgled! (*Mračen, Tanji.*) Kaj bi bilo s tabo, ženska, ko bi ti pred ljudmi jaz ne varoval ugleda.

CHE: Ramona ne bi smela, Tanja.

TANJA: Prav gotovo nisem vedela, kaj in kdo je Ramon, najmanj pa sem lahko to sklepala iz njegovega ravnanja.

RAMON: Zaveži, ženska, in zahvali se bogu in meni, da nisem svojim fantom povedal, kaj mislim o tebi. A, ko bi jih jaz spustil nate?

TANJA: Prav lahko, da sem ravnala napak, a naj vsaj povem, kaj me je nagnilo k tej ostri odločitvi. Ko smo razbili zasedo, ki nas je čakala v vasi, je Ramon oplenil dom bogatina, ki živi v mestu. Vzel je denar in vzel je zlato. In obdržal ga je. To je dejstvo, ki sem ga morala upoštevati kot vodja skupine. Sicer pa prepuščam tvoji odločitvi.

CHE: Ja, zdaj prepuščaš moji odločitvi. Vrag te dal, ženska, zmeraj imam kakšen cirkus s tabo! Kaj se mešaš v zadeve, ki ti niso mar in ti ne smejo biti mar! Na, reši zdaj sama to topoumno kozlarijo, ki si mi jo zakuhala!

TANJA: Če bi, zakaj resnica je, tudi ta primer so ljudje v mestu upoštevali, če bi ne mogla vzpostaviti zanesljivih stikov, mi je naloženo, naj se vrnem.

CHE (*besen*): Ti bi to storila?

ANDRES: Slabe spomine zbujaš v meni, kadar kričiš, Che.

CHE: Naj gre! Nočem, da bi kdo razbijal mojo vojsko! Naj gre!

RAMON: Ona najbrž misli, naj bi pustil denar tisti barabi.

TANJA: Tako da mislim?

RAMON: Kaj hudiča, on ima, jaz pa nimam! Vzel sem mu. To je revolucija, če jaz kaj vem.

TANJA: A? To da je revolucija? (*Cheju.*) Zdaj veš! Zato sem ga zvezala.

RAMON: Prekleteo, ženska —

CHE (*Ramonu*): Kadar kdo preveč govori v teh krajih, pravijo, je dobro, če vzame vodo v usta!

RAMON: Vrag! Pa ji ti povej, no, ti ji povej!

CHE: Slabo, Ramon!

RAMON: Brez zamere, komandant, a če to reč premislimo po pravici, Ramon je bil, ko tebe še ni bilo. Od severne reke do južnih ravnin. V vsej bolivijski deželi in daleč čez meje. Kapitalisti govorijo, kmetje govorijo. Vprašaj!

TANJA: V mestu, kjer revolucionarna partija z veliko pozornostjo obrača oči v te gozdove, imajo drugačno predstavo o tvojem gibanju, Che.

RAMON: Sestra, poslušaj besedo — (*vzkipi*). Ne, tebe je hudič prinesel na mojo pot! Che, ubij jo, ubij jo, ta ženska, črna senca ji leži čez obraz, smrt nosi, glej, navzkriž stoji in hud pogled ima! Ubij!

CHE: Ti si bil praviš, ko mene še ni bilo?

RAMON: Kdo strelja? Jaz! Kdo požiga dvorce kapitalistov? Jaz! Kdo pobija vladne vojake? Jaz! Kdo je revolucionar? Jaz! Jemal sem in še bom jemal! Vrag!

CHE: Res je, Ramon, ti si, vendar spomni se, sam si sprejel: Zdaj je drugačen boj. (*Che in Ramon skoraj pred spopadom. Ramon popusti.*)

RAMON: — Sprejel sem.

TANJA: Kljub vsemu, kot vidim, ravnala sem pravilno!

CHE: Dosti!

TANJA: Partija v mestu, ki ima desetletja revolucionarnih izkušenj, je sprejela tvoj prihod, — ne delajmo si iluzij — s skrbjo, Che. Več, na tvoje korake gleda z nezaupanjem in nobeden od vas, možje, ne ve, kakšno delo sem opravila. Partija vas sprejema danes za svoje. Vendar, če sem že nekaj trdila, naj moja beseda ohrani veljavo. — Jaz zahtevam za Ramona kazen, ki gre roparjem!

CHE: Nisi slišala? Pusti zdaj!

TANJA: V boju, kot naj bi bil tvoj, so oficirji, ki si nabirajo zlato —

CHE: Tanja, ne sili. Ne želim ukrepati zoper njega. Kmetje v teh krajih so mrzle krvi in molčijo, kadar jih hočem vzdigniti. Ramon je eden izmed njih. Danes je z mano!

TANJA: Jaz pa ti povem, iz mesta pridejo kadri in pride orožje. Vprašujem pa se, če bo partija podpirala roparske tolpe —

ANDRES: Slišiš, Tanja, jaz bi zdaj znižal temperaturo.

TANJA: Jaz bom vztrajala.

ANDRES: Verjemi meni: Ramonovo glavo boš težko dosegla.

TANJA: Ti odločaš?

ANDRES: Topot nimaš samo ti puške, dekle.

CHE: Hudiča, če ima kdo kaj povedati, sem to najbrž jaz! Poslušaj, ženska, zvezala si mi mojega oficirja in kot barabo si ga vlačila sredi med možmi. To mi ni všeč, zakaj drugačna je tvoja naloga. *(Se obrne k možem.)* Možje, ta ženska nima moči, da bi ukazovala. Ko bi hotela vam izražati svojo voljo, napotite jo k meni. *(Tanji.)* Z mano samim boš urejala!

TANJA: Tako misliš storiti? Z mano?

CHE: Tako!

TANJA *(po krajši, ostri napetosti)*: Da. — Morda sem grešila. Bodi. Ti si komandant, sam veš, kakšna misel te vodi.

CHE *(presenečen nad hitro vdajo)*: Da, jaz vem. — *(Po kratkem obotavljanju, Ramonu.)* Ti pa — preveč je bilo besed o tvojem početju.

RAMON: Jaz pljunem na take oslarije.

CHE: Degradiral te bom, Ramon. V četo greš.

RAMON: Boš vraga! *(Zmeden.)* Ampak kako? Ta denar — naj govorijo ljudje, kar sem vzel, sem dal, naj govorijo! — Boš ti vraga degradiral!

CHE: Pač, bom! Moj oficir se ne pusti zvezati kot ovca in ne da, da bi ga s sponami na rokah vlekli med vojsko. V četo greš, Ramon. *(Tanji.)* In ti, poročaj zdaj svojim. Rop je kaznovan.

RAMON: Ampak kako? Zaradi tebe sem — kako? Med svojimi naj hodim kot prostak? Jaz? Ne smeš! — Ti si mi predložil skupen boj, ti si mi govoril o zadnjem upor, hudiča, bil sem edini vseh kapitanov v deželi, ki se ti je podal. Che! Ne nori!

CHE: Ukazujem!

RAMON: Mati božja, kakšen gnoj si ti. A če se tebi zdi, da mi nič ne vemo, si v zmoti! Mi vemo! Ti si tam čez, na Kubi, revolucijo že enkrat izdal, si, kakor si mene zdaj izdal! Ne misli, mi tod okoli vemo! Ti si že izdal!

CORRADO: Vojska! Po obeh dolinah gre vojska!

(Stilizirana bitka. Oder se stemni. Na odru ostane Che sam, akcent »izdal« je obvisel nad njim. Dejanje se preljuje v retrospektivo. Na Kubi.)

VII.

(Che)

CHE: *(Stoji na tribuni, rdeče zastave plapolajo. Povsod so nalepljena gesla. Iz dvorane, kjer so v parterju in na balkonu pritrjeni zvočniki, mu odgovarja tisočglava množica. Che, obrnjen v avditorij,*

z roko miri rjovenje in skandiranje, ki se v valovih vzdiguje s trga pod njim.)

CHE: ... in kri naših bratov, pravim, ni usahnila v zemlji, ko je odtekla iz smrtnih ran. Kri naših bratov se je prelila v naše žile in poji naša srca! Darovana življenja so zdaj naše življenje in misel mrtvih junakov je naša misel! Hočemo nov svet, kjer bomo svoji, močni, prosti... (*Kriki množice.*) Vsi veste, napočil je velik praznik! Še včeraj smo imeli le pest in puško in strte okove pri naših nogah. Danes pa je z železom oborožena! Veliki jeklarski kombinat stoji! V nekaj trenutkih bodo v njem prvič zažarele nove peči! Zbrali smo se, da skupaj prižgemo ta ogenj, kakor smo skupaj zidali njegov mogočni žrtvenik! (*Krik množice.*) Ta silna delavnica (*kaže z roko nekam v stran*), ta silna delavnica je kar najbolj očitna, v snov vlita podoba naše volje. Iz naroda dninarjev in ponižanih helotov bo ustvarila ljudstvo večših in modrih mojstrov! Iz smrdljivih slumov bo vzdignila bela mesta — in topovi, gosto nasejani, kakor trstičje po naših poljih, bodo obrnili svoje cevi sovražniku v čelo. Naša svoboda bo varna, naša revolucija bo segla čez svet! (*Krik množice.*) Pot do končne zmage, bratje moji, pa je, ne prikrivajmo si, težka in stvarna. Na vseh kontinentih brizga kri in se črna izliva v brezbrežna jezera! Revolucionarni boj traja! Tudi med nami, da, zavedajmo se, tudi med nami je sovražnik na delu! Tukaj, v srcu našega novega sveta, se je zagrizel najbesneje, izrabil je našo mladost in slabotnost in naščuval je naše brate, da so v jeklarni vzdignili nemir in začeli stavkati! Do pravega upora je privedel tiste, ki so omahljivi in še nedozoreli! Bratje, to je mrka vest. Jaz pa vam pravim, kdor se bo upiral, bo strt, kdor bo mlačen in mehak, bo z ostrim železom izrezan izmed nas, in kdor bo sovražniku pomagal, bo uničen, da bo zamrla celo sled njegovega življenja na tej zemlji! Ne bo usmiljenja... (*Miri množico, ki kriči in skandira.*) Ne bo usmiljenja, zakaj bratje, svet se je danes rodil in svobodni človek bo segel do neba!

VIII.

(Tanja, Chejevi adjutanti, potem Che)

TANJA: Govor objavite v celoti. Po radiu — spustite ga v mrežo večkrat, pozneje po kosih, vmes posnetki zborovanja in komentar. In najbrž mi ni treba opozarjati: Gorje, če se pojavi kje beseda več o neredih v jeklarni, kot pa govori komunike.

CHE: Opravili smo!

TANJA: Govor je bil pravi. Osamil jih je, ki so grešili.

CHE: Seveda! Če bi tod kdo kaj vedel o revolucionarnem delu, bi to storil prej, kot pa je med delavci izbruhnil nemir. (*Se obrne k enemu od adjutantov.*) Policija?

1. ADJUTANT: Na delu.

CHE: Aktivisti?

CHE: Premalo! Ljudje, za hudiča, vam je seglo do zavesti, da je v revolucionarnem mestu izbruhnil nered! V mestu, ki je bilo od začetka naše! Sovražnik je na delu!

3. ADJUTANT: Mobiliziran je ves aparat in ves je v jeklarni.

TANJA: Mi smo krivi.

CHE: Zato moramo tudi mi opraviti pokoro! Za vsakomer v kombi-natu bi moral stati eden naših! Dokazujte, sprašujte, prepričajte! Ne pustite nikogar samega! (*Več ljudi odide.*) Za to svinjarijo sem moral žrtvovati tri plavže v jeklarni.

TANJA: Visoka je cena.

CHE: Menda! Če sem danes moral zakuriti tri nedograjene plavže, samo, da sem lahko nametal na ta ogenj velik kup zaležnih parol, me zato boli srce! Sežgal sem jih! Trije plavži za umetni ogenj! (*Adjutan-tom, ki odhajajo.*) Ampak dobite mi tistega, ki si je to izmislil, dobite mi ga, če je bilo njegovo življenje že doslej vse pasje, bo vsaj zanaprej vedel, da je izjema v človeškem rodu! Kako smo mogli dopustiti!

IX.

(*Che, Tanja*)

TANJA: Vsaka mlada revolucija, Che —

CHE: Greši, vem. Jaz pa ti pravim, kar se je zgodilo, je zame taka bolečina, da bi tulil od sramu. In od žalosti. Pa kaj sedimo tukaj, maso, ki nas ljubi, nam zaupa, nas potrebuje, zgubljam! Kako smo mogli, Tanja, kako smo mogli! Treba je —

TANJA: Kar se je zgodilo danes, Che, sem dolgo videla prihajati. Zahtevajo denar. Zahtevajo blaginjo. Celote jim ni mar — zase skrbijo.

CHE: Sovražnik jih je premotil!

TANJA: Videla sem: Oblikuje se. Zgodilo se bo. Nismo znali storiti, da bi celoto vzeli za svojo.

CHE (pozoren): Zakaj pa mi nisi povedala?

TANJA: Ker ni važno, kaj človek pove. Zgodi se, kar se mora zgoditi, in potem je, kakor bi v temni sobi odprl okno.

CHE (*s sumom*): Da mi nisi ti kaj prikri-la, a? (*Vse bolj razvnet.*)
Slišiš, kaj pa mi ti tukaj dopoveduješ! (*Plane k Tanji in jo zgrabi za rame.*) Slišiš, ti si mi prikri-la!

TANJA: Komandant!

CHE (*ji nekaj časa napeto gleda v oči, potem se slabe volje odvrne*):
Ne, vrag, res je, ti nikoli ne boš nič prikri-la, ker ti manjka fanta-zije.

X.

(*Che, Tanja, več adjutantov pride*)

CHE: No?

1. ADJUTANT: Masa se razhaja. Iz transparentov si delajo čake zoper sonce in vpijejo na zdravje šefu in vladi. Vročina je.

CHE: Kaj ste odkrili, hočem vedeti. Jaz hočem krivca!

2. ADJUTANT: Menda so ljudje sami našli nekoga. Ampak preden so varnostni organi prišli blizu, je bil že mrtev. Nismo ga prepoznali.

CHE: Dovolili ste!

TANJA: Ni dobro, a ni najslabše, Che. Duha množice razodeva.

CHE: V kombinatu je vaše mesto! Nadaljujte, ljudje so na kupu, v srcu so vsi zvesti! (*Adjutanti odhajajo.*) Sam pridem za vami!

XI.

(*Che, Tanja*)

TANJA: Kar sem hotela reči, je drugo: Čas je dozorel, treba je končati igro, kot smo je navajeni iz gozda.

CHE (*zelo pozoren*): A? Igro?

TANJA: Stojimo na vratih, — hišo pa je treba postaviti od tal. Nič več množic, ki si delajo čake iz transparentov in linčajo, ker je vroče. Zaupanje in ljubezen — sam veš, so minljive reči. Zgrabiti je treba in držati je treba. Daleč od sebe in trdo. Besedi prostost in prostaščina imata isti koren.

CHE: A? Prostaščina?

TANJA: Kaj so doslej naše zasluge? Burna kri, razgreta čustva, napake nasprotnika, — tudi nekoliko sreče. — Še daleč je do revolucije. Danes smo začeli plačevati.

CHE: Aha, že razumem. Nekaj ljubeznivih avanturistov, rokovnjači po goščavi, pif, paf, zmaga po pomoti in že smo tukaj! (*Se posmehuje.*) Glej no, glej, ne bi slutil, kaj vse se v tebi skriva. Kaj se je spomnila, botra! No, no, nič se ne premaguj, ti kar vse povej.

TANJA: Nisem sicer nameravala seči v tvojo bolečino, če pa si se že ti zame izrazil — bodi: tako mislim, kot praviš!

CHE (*srdit*): Koga drugega bi za to besedo uničil!

TANJA: Prepozno. Položaj je dozorel!

CHE (*obstoji brez sape od začudenja*).

XII.

(*Che, Tanja, več adjutantov*)

CHE (*adjutantom*): Pozneje.

1. ADJUTANT: Čeprav je kazalo na mir, se obrača nekam na hrup. Množica je obstala, vse tesneje se zgrinja. Govorniki rastejo med njimi. Branijo.

CHE: Branijo? Kaj branijo?

2. ADJUTANT: Posrečilo se nam je dobiti nekaj ljudi, ki so imeli besedo pri neredih.

TANJA: Se pravi?

3. ADJUTANT: Ljudje ne dopuščajo aretacij, trušč delajo, trdijo, nemir je bil za pravico!

CHE: Branijo?

2. ADJUTANT: Masa je napadla policijsko kolono in razbila avtomobile. Potegnila je ven ljudi, ki smo jih aretirali.

TANJA: Za mestom stoji vojska!

CHE: Branijo? Upor kurijo? — Jaz sam grem dol! Pokažem jim, razbijati naše vrste. Ne, jaz grem dol, naj me pogazijo, če imajo korajžo, sicer jih bom zmečkal. Hudiča, z golimi prsmi jih zmečkam!

XIII.

(*Che, Tanja, adjutanti, Andres*)

ANDRES: Masa spodaj gre pokoncu! Nehajte z aretacijami med delavci!

CHE: Pustite me! Sam opravi!

TANJA: Nikakor! Ne, sem rekla. Postavi oklepne vozove na ulico, nazeži vojsko v naskok! Razbij!

ANDRES (*hladen*): Lahko se zgodi, da vojska obrne bajonete —, bi opozoril zbrano družčino — in jaz ne bi imel nič proti temu! Od strahu postajate bedaki! Hudiča, jaz bi samo rad vedel, kdo je ta norec, ki je ukazal aretacije!

CHE: Jaz sem ukazal! Dobil bom agente, ki igrajo sovražniku na roke!

ANDRES: Jaz pa ti pravim, delavci sami gredo pokonci, Che, in pokonci gredo, ker zahtevajo denar! Hudiča, dajte jim denar v roke, kot je

bilo rečeno, ne da jih že mesece držite z nakazili za državne magazine! Pravico imajo!

TANJA: Razženi in uveljavi avtoriteto! Pokaži moč!

CHE (*razdražen*): Roke stran od mene! Marš, proč od vrat! Naj me strgajo!

ANDRES: Jaz — poslušaj, jaz naredim red!

CHE: Ne dam se zlomiti intrigam imperialistov!

ANDRES: Verjemi, če ti govorim: Krivda je naša!

TANJA: Che, mi smo sami krivi. Nismo znali. — Izroči mesto Andresu.

Tod je on organiziral upor, on je mesto zavzel. Mogoče naredi red.

CHE: Ne Andresu!

TANJA: Zdaj velja — ali ali.

CHE (*nekaj časa mrko molči*): Stori!

ANDRES: Misliš mene?

CHE: Uredi!

ANDRES: Že, samo jaz jim bom dal, kar zahtevajo! Denar — in komiteje!

CHE: Ne čakaj predolgo.

ANDRES: Gremo, možje! Zapomni pa si za pozneje: Po tvojem ukazu grem. In ti veš, jaz te stvari po svoje razumem. Fabriške komiteje bom postavil, čeprav mi zadnjič nisi dovolil!

XIV.

(*Che, Tanja*)

CHE (*se sesede*): Jezus, dekle, kaj je to? Norost! Blodna mora! — Že sem čutil, kako mi trde roke segajo v prsi in mi trgajo rebro za rebrom od hrbtenice. Prav čutil sem, ko sem hotel dol. — Peče me, bože mili, žre me. Poražen sem!

TANJA: Čas je, da me poslušáš.

CHE (*mrk, zaskrbljen*): Zini! — Samo prekleto, enkrat mi boš to izsiljevanje plačala!

TANJA: Glej, odrekate se Stalinu. Brez njega, pravite, bi šlo gladko v raj. Jaz pa, vidiš, vem to vse drugače. Vse, kar ste mu nametali na glavo, da je bil despot, bolan avtokrat, dogmatil je sicer res, a nič ne pomeni. Počedil je igrišče, to je vse. Zakaj če ti povem svojo najbolj preskušeno skušnjo: njegova skrivnost je povsem drugačna: Stalina ni bilo.

CHE: Da ne? — Vem, kaj misliš. Bilo je deset dvojnikov.

TANJA: Morda ne čisto tako. Hočem reči, ni bil on tisti, ki je vse zasnoval.

CHE: Slišiš, kako rjovejo? (*Prisluškuje.*) (*Odsoten.*) Da. Si povedala vse?

TANJA: Ni bil on — bili so možje brez imena, kot maček pripravljeni na skok, željni delovnega napora — mladi možje, z dna! (*Se grenko posmehne*) Res, ne posebno prijazen svet, ampak vedeli so, kaj hočejo — ali vsaj vedeli so, kaj jim preostane. In uredili so svojo množico v sklenjene vrste, da so z njimi zastavili okop. Varno, za obzidjem, pa se je začelo delo, ki leze všir, ki vse spreminja, vse prežge in ki bo vse obvladalo. — Jaz vem, kaj so glad, mrz, smrad, mrak — in sovražim jih! Jasna, silna stavba, kjer ima vsak svoj dom in svojo nalogo. To je revolucija.

CHE: Pa jaz to hočem! Jaz to ves čas hočem. Jasne palače!

TANJA: Hočeš! Ker ne razumeš! Ni nasprotnik tisti, ki je najbolj nevaren, in ni sovražnik, ki se ga je treba najhuje bati. Sovražnik, neodtujljivi in zmeraj navzoči sovražnik je človek sam sebi. Vsak sam sebi.

CHE (*jo pogleda presenečen*): Nesmisel! Zoprn nesmisel!

TANJA: Resnično je in od nekdanj velja. Človek sam sebi, zakaj zmeraj beži pred svojo umno naravo. Sicer pa — ti ljudje spodaj — mar ne ravnajo zoper svoje dobro?

CHE (*poslušaj*): Izgleda, Andresu se je posrečilo. Tišina.

TANJA: Zdaj pride misel in rana se razboli.

CHE: Ne praskaj se, kjer te ne srbi, vrag te dal!

TANJA: Odkar se potikava po teh neznanih potih, Che, — kaj? Zaupal si mi. Ponavadi sva skupaj premišljevala. Naj zdaj ostanem pred vrati? Jaz želim tvoje zaupanje.

CHE (*se zareži*): Ti si vražja babnica, kaj?

TANJA: Samo Chejev tovariš. Zadošča mi. To pa hočem biti in imam pravico. Kako naj bi sicer?

CHE: Gre za napako! Kdo je grešil, mi povej.

TANJA: — Ti.

CHE (*prizadet*): Trapa. Ne, ti si popolna trapa.

TANJA: Ti! V rokah imaš industrijo kubanske države. Postavi! Ti veš, množica ne ve. Ti imaš moč, množica ne more in ne zna. Spoznaj: tvoja in njihova pot gresta zdaj narazen, vodnik bodi daleč nad čredo. Tako je določeno!

CHE: Jaz se tega ne grem.

TANJA: Naj leže tvoja pest in naj uredi — danes! Zbudi jim vest! Naj prisluhnejo vase, naj o pravem času odkrijejo — v njih je sovražnik na delu. Naj spoznajo kateremu svetu pripadajo. Verjemi, vse v meni čuti nevarnost in me svari.

CHE: Vse to sem že videl po svetu in vse to že vem. Zato pa čutim, vodnik bodi zmeraj z njimi, eden izmed njih bodi. Eden izmed njih, s krvjo in dušo in pametjo zvezan, — resnica, kjerkoli sem hodil, širom po svetu — videl sem eno: revolucionar, ki je zmagal, je revolucijo zapustil. Vsak! Uklonil je te, ki so stali ob njegovi strani, in pokoril te, ki jim je obljubil odrešenje. Ne zmorem — tega ne zmorem. In nočem! V meni je druga misel na delu! Enkrat sem že segel tja, kjer se reči med ljudmi res godijo — rad bi tam ostal.

TANJA: — Ne bo ti lahko —

CHE: Postavil bom — jasno palačo!

(Oder se mahoma stemni, slišati je tresk eksplozije, rjovenje množice. V prostor plane adjutant, krvav, črn, zbegan.)

ADJUTANT: Eksplozija! V delavnici eksplozija! Strojno halo je razneslo!

TANJA: Za mestom stoji vojska!

CHE: Sabotaža? — Hoteli so! Naj imajo! Spravite tanke na cesto! prihajam!

XV.

(Oficir, Peter)

(V ozadju, vendar ne neposredno v prostoru, kjer se godi naslednja scena, mučijo jetnika. Mučenje traja ves čas.)

OFICIR *(ob telefonu)*: Marija! Daleč si! Daleč da si, pravim! Kaj, se bomo sploh še spoznali, ko se vidimo? Kaj praviš? Mogoče, a za zdaj še ne računaj, da bi me pustili. Kaj je z otroki? Kaj? *(Se nasmeje.)* Reci mu, naj bo pameten, Marija, tukaj mi silijo v linijo, končati moram. Seveda, precej dela, vendar — Marija, slišiš, važno je, da je vam dobro, drugo bomo že prestali. Drži se. *(Položi telefon. V sobo stopi mož v uniformi.)*

PETER: Radiogram s Kube.

OFICIR: Poročaj.

PETER: Sabotaža se je posrečila. V zrak je zletela strojna hala v novem kombinatu, malo pozneje, kot smo sicer določili. Zborovanje se je že končalo in masa razšla. Mesto je v paniki, vojska je zasedla ulice in vse važne centre. Množična aretiranja.

OFICIR: Naši komandosi?

PETER: Ta del poročila je slabši. Zajeti.

OFICIR: Prav bi bilo, ko bi odkrili napako v organizaciji, ne koristi nam preveč, če nam sproti polovijo akcijske formacije.

PETER: Ampak zaleglo je več, kot smo upali. Idile tam čez je konec!

OFICIR: Da, nobeden ne more reči — naše delo je dobro. — Nocoj mi je telefonirala žena, Peter! Misliti, kako daleč je. (*Jetnikov krik prodre do njiju.*) Preklete, tukaj pa eksekucije, okrepljene čete, zasede, sabotaže, svinjske paranoidne sanje, ki se nikoli ne končajo. — Pomisli, moj sin je domačo mačko poslikal na zeleno.

PETER: Prav res, major, jaz pridem in grem, vi pa — ne vemo zadosti o možeh vašega kova v vsakdanjem življenju.

OFICIR: Najbolje, ko bi ne vedel nič. — (*Krik jetnika.*) Sicer pa, ko človek pride domov, pozabi. Nekdo to mora opraviti, bolje da opravi jaz, ki znam in zdržim, kakor da bi vlekli k tem poslom druge ljudi. Na primer — lahko bi se zgodilo — celo mojega sina. In veliko sinov in veliko drugih mož, ki trdo delajo in se pošteno trudijo. Dolžnost, ki jo moraš opraviti, nič več, branik je treba varovati, da, stražiti je treba. Meni je šlo od otroka trdo, jaz zmorem!

PETER: Jaz ne vem — meni pa tako življenje —

OFICIR: Pusti to, fant, ko prideš domov, pozabiš. Glej, jaz pravzaprav nimam veliko v življenju, a vse je, kar imam. Ta dva moja mulca, žena, bogve, da ji ni lahko, — in dom, ki ga imam. Lep dom, Peter, s trato pred hišo, ki gleda na dolino. Garaža je vrezana v hrib in na strehi, predstavlja si, vrtič. Podnebje je nekoliko megleno, to drži, a ni daleč od morskega obrežja. Trdega dela je bilo treba, da sem ga postavil, in trdega dela je treba, da obstane. Sosedje, no seveda, kot ponavadi, majhne zavisti, sempatja tudi kakšne intrige, se razume, a če jih gledam tako od daleč, pravzaprav delovni možje in vrle žene.

PETER: Tudi moj, o, tudi moj dom, major. Šest bratov, razumete, šest fantov in vsak že trden na svoji poti. — Kadar slavijo stari obletnico, se zberemo v domačem kraju, to bi morali videti, major, in vsak že trden na svoji poti.

OFICIR: Tako. Kult dela nas je postavil, kult dela, vse, kar smo.

XVI.

(*Che, Tanja, nekaj adjutantov*)

1. ADJUTANT: Konferenca bi se lahko začela.

CHE: Kaj pravijo k ukrepom?

1. ADJUTANT: To praviš ti! Če jih poznam — potem kolnejo! (*Pomisli, potem srdito.*) Ker kolnem tudi sam!

TANJA: Vsem nam je enako. Sovražnik v nas —

CHE: Vem, znano mi je! — Kaj je rekel Andres?

TANJA: Kaj naj bi? Izročil mi je mesto, kot si ukazal.

CHE: Pa da ni klel?

TANJA: Izročil je brez besed.

CHE: A, to je še slabše. — Bil je že enkrat pri meni, pa ga nisem sprejel.

TANJA: In vendar, — dvomim, da bi polovil diverzante, ki so postavili bombo, ko bi ne bilo tvoje odločitve. To, da jih imamo v rokah, je zmaga, ki dosti glasno priča za tvoje ukrepe.

XVII.

(Che, Tanja, adjutanti, Andres)

ANDRES: Nujno hočem govoriti s tabo!

CHE: No! Kdo pa je tebe spustil naprej, boter?

ANDRES: O, prekleto, kot da je to zdaj zelo važno!

CHE: Pa je važno, kar zelo važno je. Pojdi ven!

ANDRES: Dobil sem gradivo za današnjo konferenco! Ne nori!

CHE: Če ti kaj ni všeč, lahko razložiš na konferenci.

ANDRES: Jaz hočem dognati s tabo! — Che, zakaj si me odstavil?

Zakaj si ukinil fabriške komiteje, ki sem jih naredil. Sploh pa hočem tvoj odgovor: Kaj boš z ljudmi, ki si jih zaprl?

CHE *(prezre Andresa)*: Lahko začnemo.

XVIII.

(Sejna dvorana, za dolgo mizo kakšnih deset, petnajst visokih funkcionarjev. Che, Tanja, Andres)

TANJA: Moje poročilo bo kratko. Forum mi je zaupal preiskavo v kombinatu. Hitra in ostra operacija nam je omogočila odkriti diverzante, ki so podstavili bombo v strojni hali. Izkazalo se je, prišli so s celine in oborožil jih je sovražnik. Postavili jih bomo pred vojaško sodišče. Pričakujem, da bo pričujoči zbor ta postopek odobril. Druga stvar, ki smo se je lotili z enako vdano gorečnostjo, so delavski neredi v kombinatu. Zajeli smo vse, ki so bili aktivno udeleženi v zaroti, in raziskali njihove motive. Vsi, o katerih sodimo, da so vede in namenoma netili upor, so v tem trenutku v naših rokah in pričujoči zbor je sklican, naj odloči o njihovi usodi.

CHE: Slišali ste, sobojevniki moji in sodelavci, revolucionarji! Prvič, sklical sem vas danes zato, da bi ocenili delavske neredi v kombinatu. Drugič zato, da odločimo, kaj z uporniki. In tretjič zato, da določimo, s skušnjami, ki jih imamo, smernice za prihodnje delo.

Sami vidite: Boj traja, sovražnik bo ubijal, dokler sam ne bo ubit. Odtod izvajam sklepe: Delavski nemiri so rezultat našega diletantizma, ali bolje, nereda v naših glavah in naših dejanjih. Parole, ki so jih metali, so znane: Slabo živijo, zato obsojajo nas in — da, in revolucijo! Vsak ve, izobilja ne moremo dati. Zato se je treba opreti na revolucionarno moralo mase. Proč z gnilimi mamili blagostanja. Proč s socialdemokratskim svobodnjaštvom, ki je obrnjeno zoper skupni interes razreda. Sežeti, vam pravim, sežeti je treba središče naše skupnosti, zgrniti okrog vodnika! Težko bo delo, prijatelji, in morali bomo rezati ravne črte v divje meso, a niti čas ni, niti kraj, da bi utegnili premišljevati. — Od tod, sobojevniki moji, izmerimo upor, sklenimo, kakšna bodi kazen! — Razpravljajte!

1. MOŽ: Beseda, ki je bila izrečena, pomeni, kot razumem, mejnik. En sam bodi zakon, kot je izrazil govornik. Ali pa ni pravi smisel tega gesla, da moramo najprej vsak sebi izprašati vest? — Zakaj začetek greha je tukaj, v nas! Bili smo popustljivi, ko bi morali biti trdi, naivni, ko bi morali biti veščiči, dobrotni, ko je od nas položaj zahteval lovske čuječnosti. Utrujmo se torej in ne prizanašajmo drug drugemu. Za vsakogar pa bodi preskušnja njegove vdanosti in moči odločitev, kakšno kazen bo zahteval za povzročitelje neredov.

CHE: Da!

2. MOŽ: Resnica. Nismo si znali prikazati širokega pomena revolucionarnega zidanja, zato so odpadli. Zakaj sovražnik je govoril skozi njihova usta. Kdor pa je sovražniku enak, ravnajmo z njim po zasluženju!
3. MOŽ: Morda — ne vem, sodimo prehitro. Mogoče nam prevelika notranja napetost le zastira oči. Mogoče bi bilo bolje najti prave vzroke, ki so privedli do nemirov in, če se da, odstraniti jih, ali jih vsaj ublažiti. Ne bi rad, da bi nam zdaj, ko je kombinat pomirjen, očitali maščevalnost.
4. MOŽ: Kombinat, da je pomirjen? Jaz pa trdim, le gladina se je uravnovesila, spodaj pa še z večjo silo deluje zla moč. Mi moramo pod gladino, da izvlečemo roparske ribe na dan! Ne vidim nobenega razloga, zakaj ne bi povzročiteljev nemirov postavili pred isto sodišče in z isto obtožbo kakor diverzante!

ANDRES: To je kriminal! (*Se obvlada.*) Opozoriti sem namreč hotel. Spomnimo se misli, ki smo jih skupaj z vso vdano resnobo in strastjo ustvarjali v boju. Naša velika skrivnost, ki nas je ves čas vodila, spomnite se, prav zato, ker smo razumeli, da doslej nobeden ni imel ne pameti ne poguma, da bi se je lotil, je bila tista, ki nas je gnala v upor! Spraševali smo se, vsak dan: kako živeti z ljudstvom,

kako živeti z njim, ne da bi mu vladali, kako usmerjati ga, ne da bi ga silili, kako uresničevati njegove težnje, ne da bi ga vodili. V resnici, sanjali smo — nisi pozabil, Che — sanjali smo o vročem, gibkem, izvirnem ljudstvu, ki naj mu naš boj omogoči izraziti sebe! In mi, smo govorili, bomo prvi, ki bomo znali razumeti spone, kakršne navaja življenje in z obzirnimi prijemi storiti, da bo raslo samo iz svojih moči! Zato je govoriti o vojaškem sodišču —

TANJA: Nobeni teh idej se nismo odrekli. Skušnja pa nas krvavo uči, to ljudstvo je bilo preveč preskušeno, prehudo korenini v preteklem, da bi danes že jasno in odločilno utegnilo biti samo svoje, kar bi edino upravičilo naše zaupanje.

1. MOŽ: Če je bilo samo svoje v boju, mu bo toliko laže sedaj.

ANDRES: Zato pa, postavljati pred vojaško sodišče ljudi, ki so nas, priznajmo, v naš prid opozorili, v čem je naš greh, pomeni podlost, ki bi jo storili iz strahu! Izbruhnili so — a ta nauk je nam namenjen! V boju smo napenjali ušesa kot zajci, da bi zvedeli, kaj ljudstvo misli —

CHE: Že nekajkrat je v tem pogovoru padla beseda boj. (*Molk.*) Boj, ki je bil boj, ki ga zdaj ni več. Jaz pa pravim takemu zgodovinospisju usodna samoprevara. Boj traja! — Razpravljajte!

2. MOŽ: Sam ne bi imel točneje izraziti pravkaršnje sodbe. V boju smo! Vprašam pa: kaj se skriva v tezi, da je boj končan? Naj mar položimo orožje?

6. MOŽ: Če pa si kdo želi, naj bi položili orožje, se bo v svojih računih zmotil!

ANDRES: Ampak to je vendar nevarna sofistika, ljudje! — Vraga, ne bom se zagovarjal za stvari, ki jih nisem trdil!

1. MOŽ: Zdaj se poskušaš potegniti nazaj, Andres. Je to iskreno? Je pošteno? Ne bodi naiven, prepoznali smo tvoj pravi obraz! Nobena dimna zavesa nam ga več ne skrije. Priznaj zdaj: Kaj hočeš doseči?

ANDRES: A? Vidim, precej se je zgodilo, odkar smo zadnjikrat sedeli skupaj za to mizo. Na dan z besedo, gospoda, naj zvem, kaj ste sklenili!

TANJA: Izvoli, mi lahko odkrito povemo, kaj imamo v misli. — Pojavil se je med nami glas — tvoj glas, Andres, — in nastopil je v obrambo nosilcev notranjega razkroja. S posebnimi, kot vse kaže, skrbno pripravljenimi gesli jih poskuša obvarovati, glavo, položaj in ugled. Z odbori, ki si jih postavil, si punt legaliziral, to veš! Mar to ne pomeni hrabriti razdor, naravnost klicati k uporu? Andres je morda v resnici še zmeraj zvest bojevnik in mogoče ne ravna po načrtu. Zato se sklicujem na njegovo vest — in občutek imam, da govorim

v imenu vsega zbora — in ga pozivam: spoznaj svojo zmoto in odpovej se jil!

3. MOŽ: Ob začetku našega pogovora sem — resnica je, Andresove besede so izzvenele precej demokratično — sem bil, priznam, bolj naklonjen strpnosti. Vi, prijatelji, — hvala vam za pomoč — pa ste mi dali spregledati, kaj stoji za popustljivimi frazami. — Priznaj, Andres!

ANDRES: Precej frontalen pritisk, vidim, ste koncentrirali name. Premislite —

CHE: Nikakršen pritisk! Mi se posvetujemo in določamo skupna stališča.

ANDRES: Že. Vendar jaz vseeno ne morem privoliti, da bi ljudem, ki so šli v štrajk, sodilo vojaško sodišče. Najbrž kljub vsemu vsi skupaj ne moremo mimo dejstva, da sem bil jaz poslan med delavce in da sem jaz dosegel sporazum, ki je ustvaril nemir. Rekel sem jim, da bodo svoje dobili v našem imenu. Besedo bo treba držati, — vsaj jaz jo mislim držati! — Predlagam, da bi ukinili policijski režim v tovarni, spustili zaprte iz ječe in vrnili moč fabriškemu komiteju, ki naj bo glasnik njihove volje.

TANJA: Če gre za tvoj osebni problem, Andres, in se ti zdi potrebno vztrajati, je mogoč majhen tehnični premik: z lahkoto si izbereš kakšen drug resor. Če pa je tvoj predlog mišljen resno, si sovražnikov glasnik, ker trgaš iz rok moč nam, ki smo pravi glasnik ljudske volje!

ANDRES (*izgubi kontrolo nad seboj in plane kvišku*): Mene si kdo upa s takimi zverženimi podtikanji!

TANJA: Sicer boš pobit!

1. MOŽ: Spametuj se!

2. MOŽ: Skesaj se!

3. MOŽ: Spokori se!

4. MOŽ: Priznaj krivdo!

CHE: Vsak dan letijo v zrak naše delavnice in stavbe, zato pri moji duši, zahtevam, vsak žrtvuj bitki celega sebe! Zahtevam, Andres!

TANJA: Desetletja izkušenj revolucionarnih gibanj po vsem svetu imamo za svojo popotnico. Vem, ni lahko postavljati može iz kombinata pred vojaško sodišče — in če je res, da Andresa vodi le to čustvo, ga razumem, — ne smemo se pa izogniti, ker samo zmedenost ali pa demagogija lahko popuščata ob tej temeljni dolžnosti. Storimo dejanje, zakaj tod je mejnik, kjer naj divja voda krene v obzidano strugo.

CHE: Glasujmo!

ANDRES (*streznen in mirnejši*): Vseeno, premislimo, možje. Resnica, mejno dejanje bomo storili, zakaj če te fante uničimo, smo v samem

jedru ločili naše početje od njih in vseh, ki so njihovi! Kako? Kot sovražnik naj bi odslej prežal nanje?

3. MOŽ: Oni so se že ločili od nas.

TANJA: Komandant nas je pozval h glasovanju.

5. MOŽ: Priznam, bil sem nekoliko v dvomih. Zdaj razumem. Vodilni odred ve, kaj je prava pot. Glasujmo za!

(*Glasovanje, vsi se izrečejo za predlog.*)

CHE: Hvala. Proces pred vojaškim sodiščem začne v kratkem.

ANDRES (*počasi, fantje*): Le en problem je. Jaz ne bom podprl vaše zarote, fantje. — Glasujem proti.

CHE (*tudi vstane*): Polkovnik Andres, tvoj nastop razumem kot upor.

ANDRES (*malo obešenjaško in malo ležerno*): Kako razumeš, je tvoja stvar.

TANJA: Na tvojem mestu ne bi prenapenjala.

ANDRES: Jaz pa vam povem, take svinjarije že dolga desetletja uničujejo vse poštene revolucije.

CHE (*zelo razburjen in prizadet*): Ne razumeš, da ljudje niso zreli! Ne vidiš, da v njih samih tiči sovražnik? — Misliš, da jih rad gonim pred sodišče? Posajaš me v gnojnico, sam pa ležeš na sleme, da bi sijal v zlatih vrlinah! A ti vendarle veš, kaj jaz mislim. O, kot tudi jaz vem, kaj misliš ti! In vem, da danes nisi govoril vse resniče. Nisi je govoril! Jaz moram odločati, medtem ko si ti umivaš roke.

ANDRES: A, res je, vem kaj misliš, zato sem ves čas skušal zbuditi tvojo misel. Zdaj je pa že prepozno, izkazalo se je, kdo je kamen in kdo sir.

CHE: Diverzant!

ANDRES: Naglo drsimo narazen, prijatelj, komaj te še vidim. — Kot dvoje različnih orodij naju vihti usoda.

CHE: Nočeš?

ANDRES: Saj veš, kako to gre. Človek mora.

CHE: O, vem. (*Besen.*) Včasih pa tudi nastopi vprašanje, kaj zmore. Forum, ki stoji pred njim, ima namreč moč tudi izvesti, kar se je namenil. Moč pa — (*Vzdigne telefon.*) Naj pride Ninjo! (*Položi telefon.*) — ima včasih tudi pomen argumenta sama na sebi. (*Pride Ninjo z uniformiranci.*) Ta mož, kapitan, je določen zate. (*Pomisli. Pokaže zapovrstjo na oba druga, ki sta spočetka kazala naklonjenost Andresovim stališčem.*) In ta mož. In ta. — Glej no, celo frakcijo smo odkrili!

NINJO: V imenu revolucionarne pravice —

ANDRES: Česa podobnega mogoče topot res nisem pričakoval.

CHE: Pa si storil slabo, veš. Zdaj je konec fantazije! Ta država je odprto bojišče in vsak mož je strelec v prvi liniji!

ANDRES: Vidim. Nisem pričakoval, da boš tudi ti naša načela izdal. Ampak zagotavljam ti: izdal si!

(Ninjo Andresa in oba druga uklene, scena se stemni. Na odru ostane Che sam, kot na začetku retrospektive. Povsem preliv na prvotno prizorišče.)

XIX.

(Stilizirana bitka. Sovražnik se umika. Tišina. Mrtva vas. Po drevesih, pribitih, visijo ljudje, iz zemlje gledajo glave zakopanih, a še živih ljudi, Chejevi možje prodirajo v vas po raznih ulicah.)

1. MOŽ: Šli so.

2. MOŽ: Počistili so.

3. MOŽ: Pokončali so.

CORRADO: In tod naokoli, kot vidim, domači ljudje. *(Se globoko in resno pokloni.)* Pozdravljeni, ki prihajamo v vaš dom.

CHE: Mrtvo deželo osvajamo! *(Zagleda ljudi na drevesih.)* Kaj? Uničeni?

NINJO: — ne čisto.

CHE: Da, razumem, Da.

ANDRES: Z uspehom so končali delo.

CHE: In zdaj?

NINJO: *(zganje z rameni)* Kaj bi?

CHE: Nič?

NINJO: Ne dosti.

CHE: Andres?

ANDRES: Da, komandant, seveda.

CHE: Tako. In to je spet enkrat to. Zmeraj kot zmeraj. — Storite! Tanja, pojdi k ranjencem. *(Ninjo s svojimi možmi si da opraviti okrog pohabljenih. Streljajo).* — Kje? Kje so drugi?

CORRADO: Ramonov oddelek je vojska potisnila nazaj, a do večera se zmeraj spet zberejo.

CHE: Ramonov? Potisnjen nazaj?

ANDRES: Ja. Bilo je malo boja.

CHE: Da. *(Andresu)* Rišeš?

ANDRES: Nimam aparata.

CHE: Aparata?

ANDRES: Za fotografije.

CHE: Ah, da, za fotografije.

ANDRES: Tako ali tako —

CHE: Seveda. Tako ali tako. — Kako si narisal?

ANDRES: Fotografije bi bile boljše. — Čeprav — dobro sem narisal.

CHE: Tako! Treba je dobro narisati! Tako je treba, da se vidi, kaj je narisano! (*Kriči.*) Da se vidi! Da se zmeraj vidi! Da se povsod vidi!

ANDRES: Malo se vidi.

CHE: Kri in groza in zločin!

ANDRES: Črta in senca in okvir.

CHE: Jaz vidim!

ANDRES: Saj. A potem vidim, tukaj mi je bila roka negotova, glej tukaj mi je bil duh truden, nisem zastavil prav — reči hočem — sebe vidim. Reči hočem, nekoliko me je sram. Jaz nisem tisti, ki visim na tistem žeblju, in on ni ta, ki je tukaj zabeležen. Zdaj je edino veselje zanj trpljenje, in ko bi bilo po pravici, bi morali ti in jaz in ves svet ječati v isti muki. To bi bilo po pravici.

CHE: Nisi ga rešil, vendar si ga maščeval, zakaj množice v stoletjih za nami bodo vedele in razumele.

ANDRES: Nekoč, bila je pariška pomlad in bila je razstava Goyevih risb. Bil sem tam in z mano sočna punca. Goya mi je bil sicer blazno všeč, vendar je res, da sem ves čas gledal na uro, kdaj bodo zaprli galerijo, ker sem vedel, da greva k njej.

CHE: Nekoč bomo zmagovali in v velikem mestu — v največjem na celini ti odprem paviljon. Zlate plošče bom naredil in na vsako bom pripel po en tvoj list — na sredo. — Jaz vem, tako zlo, tako trpljenje, taka stiska bodo žareli v tistem prostoru, da bo prežgan, kdor bo vstopil. Riši! Nad tem naseljem se do neba dviga oblak trpljenja, tolikšna napetost muke se je zbrala v njem, da se nas oprijema kakor strupena vlaga in se zidovi solzijo. Riši! In to je ukaz, Andres!

ANDRES: Da, če se bomo res kdaj vrnil in bom pokazal te dokumente — spoštovan bom in zelo bogat.

CHE (*ga dolgo in ostro gleda*): Misliš — ti nesrečniki — nič?

ANDRES: Ko bi tam to kaj veljalo, ne bi bil tukaj.

CHE: Jezus, če je pa to res, potem je treba liti kri, potem je treba liti kri — da bodo kontinenti tonili! — Veš, takole bo: Doslej še nobeden ni mislil o tem. Mi bomo spremenili! Maščevali se bomo. Trpljenje bomo maščevali! Če ne tako, kot zaslužijo, pa vsaj tako, kot mi zmoremo! Zakaj odtod naj se meri vrednost naše revolucije, od trupel teh mrtvih in od bolečin, ki so jih prestali. V bistvu, Andres, so revolucionarji doslej svoje revolucije izdajali. Ustavili so se, ko so dosegli svoj namen. — Zmeraj sem mislil, da je zadosti, če tvegam toliko kot ljudje, ki so z mano, in če je moja glava enako v nevarnosti kakor njihova. Več, sem mislil, ne more nobeden

zahtevati od mene in ni mogoče storiti. Ampak ves čas že me razkrajaja občutek, kako sebično je to zadoščanje. Zakaj razlika je: on je mrtev in jaz nisem! On je trpel, jaz pa sem še živ! Odrpli bomo tej njihovi smrti pot v naše življenje in delili jo bomo z njimi! Zmeraj me je davilo v grlu, kadar sem se skliceval na mrtve v našem boju, zmeraj sem imel grozovit občutek, kakor bi živel od mrličev. Zdaj pa bo njihova smrt in smrt vseh, ki bodo v našem svetu živeli, zakaj prav gotovo je, da so imeli kristjani nekaj prav: Obesili so svojega krvavečega bližnjega na vsak vogal, da je vsak živi razumel, komu je za svoje življenje dolžan. — Zato pa bodi naša dolžnost, razbiti poglavitno laž: je smrt teh, naših, ki so padli, in onih nasproti, ki smo jih ubili. Njihova je nič, kakor gre po zasluženju, naša pa je življenje. Sprejeli jo bomo medse in jo ljubili, nosili jo bomo v sebi. A pomni, ne zaradi zaslug, pač pa zaradi prestanega trpljenja.

ANDRES: Ne razumem te.

CHE: O, to, o smrt, moja davna sanja. Zakaj ni po pravici, da bi se v smrti zenačili gorje tistega, ki je trpel, in radosti tistega, ki je od njegovega trpljenja živel!

ANDRES (*ironično*): Ampak v svetu, ki ga prinaša revolucija, ni prostora za trpljenje. Lepše življenje, govorijo, je njen namen.

CHE: Jaz bom gradil svet revnih ljudi, ampak enakih! Zakaj ljudje morajo najprej zgubiti vsako upanje, da se bodo zmazali v ugodje in varnost, — potem bodo razumeli, kaj drug drugemu pomenijo.

ANDRES: Prav res, velik srd biva v tebi, kot sem lahko presodil.

CHE: Velik srd! Ne zanima me, ali so ljudje dobri ali slabi. Zelo mogoče je, da so povečini res bedaki. A naj bodo, kar so! Rdeče pa vidim, kadar zagledam ponižanega. Rdeče!

XX.

(*Che, Andres, Tanja, Borec*)

TANJA: (*pride*) Gonzales. Koleno ima razstreljeno in v nekaj dneh bo to gangrena, če ga prej ne uniči infekt.

CHE: Kaj pravi?

TANJA: Želi, naj bi mu pustili pištolo.

CHE: Naj jo ima. — Samo potem, ko jo bo obrabil, jo poberite. Dokler ne pridejo tvoji tiči, Tanja, je pištola več kot mož. — Sicer pa grem sam k njemu.

1. MOŽ: Ramonovi ljudje.

CHE: Ne želim videti nobenega. Naj se utaborijo. Ne želim jih pred oči!

TANJA: Vseeno, mislim, da bi bilo treba.

CHE: Zato, ker so se dali razbiti in nam odprli bok?

TANJA: Prav zato. Mi imamo mrtve in ranjene, in oni so nam odprli bok. Vsa stvar že od začetka ni zdrava, Che. Ramonov primer je treba razčistiti do kraja. Ni, da bi odlašali.

CHE: A, že spet. Kaj vruga me goniš zaradi tega človeka noč in dan.

TANJA: Zahtevam!

CHE: Naj pride Ramon! — Veš kaj, sestra, šel bom tej stvari, kot ti praviš, do dna, a če se izkaže tvoja zmota, ti bo težko. Zdaj velja — ali Ramon ali ti!

XXI.

(*Che, Andres, Tanja, Ramon*)

CHE: Je res, Ramon? Ne skrivaj, dognati je lahko. A jaz nočem raziskovati, jaz hočem vedeti, kaj mi boš povedal ti.

RAMON (*ubit, zelo spremenjen*): Kaj naj bi bilo res komandant?

CHE: To, kar počneš ti in tvoji možje — to!

RAMON: Kaj počnem jaz in moji možje, komandant?

TANJA: Tvoji možje so zapustili položaj in dali, da je sovražnik udaril po nas.

CHE: Molči ti, jaz govorim z Ramonom!

RAMON: Ja. Drži. Pobrisali so jo. Pravi figovci.

CHE (*presenečen*): Kapitan!

RAMON: Jaz nisem več kapitan.

CHE: Vraga, Ramon, saj veš, po prvem boju bi lahko spet — čakaj, uredimo s trezno pametjo.

RAMON: Rekel sem: figovci. Odgovoril sem, kar si me vprašal. Figovci. Postreliti jih je treba.

TANJA: Mogoče ni dobro, če zvrčamo vse na moze. Mogoče je treba poiskati vzrok njihovega ravnanja.

CHE: Jaz sprašujem! Ramon!

RAMON: Ne vem.

CHE: Ne veš? Povej mož, pojasni, težke sence legajo nadte!

RAMON (*široko in izzivalno*): Mene že dolgo ni nobeden strašil.

CHE: Mož, poslušaj, tukaj — o, prekleta svinjarija, meni se to gabi! (*Mahoma besen.*) Če pa je res, česar te dolžijo, te bom raztreščil kot prekajenega slanika! Govori, hudiča!

TANJA: Očitam ti, Ramon, da si se danes v boju slabo držal. Očitam ti, da so se tvoji ljudje sramotno vedli. — In sprašujem se, če se

morda niste med sabo dogovorili, ker meni vse kaže na sabotazo.
Priznaj, Ramon!

RAMON: Ta ženska, — ne, mati božja, ubij me! Slišiš, Che, ubij me,
ubij me, če ne bom jaz vas vse strl — Ubij me, komandant!

CHE: Midva, Ramon, sam veš, midva —

RAMON: Že, midva — Mar nisem bil eden prvih kapitanov, ki je v tej
deželi vzdignil upor? Se nisem edini postavil pod tvojo komando?
Moreš reči, da Ramon ni razumel? Midva, že, midva.

CHE: Ostaneva midva, Ramon, z mano si.

RAMON: Ne, ampak to je oslovsko. Oprosti, komandant, to je precej
oslovsko od tebe, naj te beseda ne žali. — (*Zakriči.*) Ramonova
mrhovina je s tabo! Mrhovina je!

TANJA: Jaz pa bi kljub vsemu želela vedeti, kaj je zadaj. Moje ime
je v tej igri na zeleni ploskvi in jaz hočem do kraja. Naj govori!

CHE: Zares, kocke morajo pasti.

RAMON: Prasci, fej, prasci, pribili ste me na križ in zdaj mi trgate
rebra narazen, da bi se mi dokopali prav na sredo prsi! — Ne
zahtevaj moje sramote!

CHE (*Andresu*): Kam greš?

ANDRES: Tukaj sem odveč.

CHE: Ostaneš!

ANDRES: Prav, ostanem. (*Tanji.*) Ampak potem pusti Ramona!

TANJA: Morda imaš mene v mislih, Andres. Ne morem, zavezana sem
partiji in ta mora vedeti, komu bo poslala ljudi in izročila orožje.
Naj govori!

CHE: Ramon?

RAMON (*se sesede v sebi*): — jaz sem degradiran —

TANJA: To najbrž ni pravi vzrok.

RAMON (*kriči*): Za vraga, naj molči, rotim te, komandant, naj ta gnoj
molči, rotim!

CHE: Ker sem te degradiral?

RAMON: Ker si me. Prišli so k meni in so mi rekli, Ramon, te trakuje
so ti zlezle v trebuh, so rekli, ti klopi so se ti usedli za ušesa in
te jahajo. Te jahajo, so rekli. Ti boš kaznoval, ker si Ramon. Ne,
sem rekel, ne bom, vrag vas pasjo mater, kaznoval, in če sem šel
zraven, bom zraven, ker imam čast in sem šel zraven in bo zdaj
boj po vsej deželi — šli so in so rekli, da sem brez jaje —

CHE: Zakaj nisi prišel k meni!

RAMON: Čakal sem, kdaj ti prideš k meni.

CHE: Vrag!

RAMON: So rekli, moji možje, so rekli, nič nisi vreden, če te mrcvarijo,
kot se jim zljubi, nič in so rekli, mi hočemo novega kapitana. Šel

sem k njim in sem jim povedal — vrag jim — sem jim povedal, če se ne bodo borili, jih podavim kot mačke, zato so se zelo smejali in so rekli, zdaj si kaznovan in nič nisi vreden, ker si slabši. In sem jim rekel, jaz sem Ramon, ki služi komandantu, ker bo zakuril boj v vsej deželi in me morajo ubogati, ker sem še zmeraj Ramon, in oni so mi pokljali z nohti pod nosom in so rekli, bil si Ramon, pa nisi več Ramon, in včasih me je poslušala vsa dežela in so se vsi kapitalisti skrili v mesto, zdaj pa se vsi smejejo, in kdo bo ubogal vojskovodjo, ki si ne sme vzeti niti tega, kar je sam zavojeval. In so rekli, nisem več Ramon, in je včasih vsa dežela verjela v moj boj, zdaj pa vsi gledajo stran, in so rekli, včasih je vsa dežela gledala za mojim konjem, zdaj pa vsa dežela gleda stran, ker se je Ramon podelal in izdal, in so rekli —

CHE: Ja. Slabo smo naredili to reč, Tanja, slabo — Razumi, Ramon —

RAMON: Ubil si Ramona! Ramona si ubil!

TANJA: Slaba so dejstva. Od začetka si imel opravka z okuženim elementom.

CHE: Tako sklepaš? Kaj pa, ko bi jaz drugače razsodil?

TANJA: Nikar!

CHE: Jaz pa mislim — kaj, če bi mi drugod iskali krivca? Tanja, drugod? Če bi rekel — (*Tišina se napne*). Da me vse bolj zanima tvoj primer, Tanja.

CORRADO: Po obeh dolinah gre vojska! Vojska po obeh dolinah!

(*Scena se stemni, stilizirana bitka*)

(Nadaljevanje in konec prihodnjič)

LEGENDA O SVETEM CHE

(Nadaljevanje in konec)

Primož Kozak

XXII.

(Oficir, Peter)

OFICIR (*Telefonira*): Ne, vam pravim, ne, general, take množične likvidacije škodujejo, ker zbujaajo strah in jemljejo ljudem perspektivo. Ne rečem, aktivni element je treba spraviti v stran, vendar vse izkušnje kažejo, da je v širših plasteh treba kar se da pozorno diferencirati. Seveda, diferencirati, vzeti v zaščito pred gverilskimi elementi, mislim, dati materialne možnosti, ne obremenjevati! Kmet, ki vzame gverilca pod streho, prav, naj odgovarja! Sicer pa blago in pametno je treba ravnati, če ne, boste obrnili ljudi proti sebi. No, seveda, kdor je bil ujet z orožjem v roki — no, seveda. Javil se bom pri vas, general, po podatkih, ki jih imam na razpolago, bo najbrž treba akcijo močno razširiti. Da. (*Odloži telefon.*) Jaz ne vem, odkod to izvira, vendar, ti domačini imajo preveč strasten temperament. Prav krvoločni domačini!

PETER: Vsa poročila govorijo o močnih premikih gverile v južni Boliviji.

OFICIR: No da, — zdaj ti mogoče že lahko zaupam, Peter — prihodnje težave tod okoli bo reševal moj novi šef.

PETER: Polkovnik? Ne razumem. Šef ste vi!

OFICIR: Sporočili so mi, naša ekspoiztura bo reorganizirana. In novo poveljstvo se ustanovi. Reorganizirana — no da, mehkeje zveni, kadar človeku jemljejo samostojno delo iz rok. — (*Mračno meditira.*) Tako je v življenju. Ne rečem, to delo tukaj, zelo zapleteno je — a kljub vsemu, dvomim, da bi kdo opravil več, kot smo mi opravili. Sam veš, nisem človek, ki bi znal delati le napol. — A tako se godi, če si predaleč od središča. Kakšen stremuh je zavohal, da gredo tukaj zadeve uspešno h koncu, zaželel si je časti — in poveljstvo bo reorganizirano.

PETER: In kaj bo z vami? — Oprostite, mogoče ne bi smel —

OFICIR: Pustiva. Res je, da dobim zapovednika, in res je, da me ta izraz nezaupanja teži huje, kot bi lahko predvideval. To je nepošteno! — Da. Tako bijemo boj s sovražnikom — za našim lastnim hrbtom pa nravi razpadaajo, podleži prihajajo do besede in skrnoba

se širi! Ljudje zgublajo svoje poštenje, skoraj bi rekel, svojo pravo naravo! Nečloveški postajajo! Celo dejanja v naših vrstah so vse manj načelna, stremuhi in lažniki lezejo kvišku. A kaj, morda sem preneznaten in premalo razumen. (*Se znova razburi.*) Ni reči, ni reči pod soncem, ki bi nanjo ne legal ta stud razkroja, barbarstva in krvočnosti. In ne motim se, če trdim, da je to sovražnikovo delo, subverzija, ki uničuje našo civilizacijo, naš narod, našo prihodnost. Stegnili so nam krvave roke v obraz, za hrbtom pa so nam posejali satanovo seme, vse manj je časti in zvestobe, vse hujši je cinizem in moralni propad! Klenosti nam manjka, relativizem nas davi, jedro se mehča! Zmeraj sem verjel, da je treba spoštovati, kar so nam izročili veliki možje zgodovine, saj smo na tem izročilu zgradili naš svet, kjer lahko vsakdo posveča svojo prihodnost ustvarjalnosti in ljubezni — pri bogu, kaj bo, če nam to vzamejo! Kakšne zveri bomo postali v slepem besnilu razprtij in spletak! Ampak tega je sovražnik kriv! Zato pa je treba biti krut, iztrebiti, odrezati, uničiti! — In uničil bom! — Pri moji duši, uničil!

XXIV.

(*Che, Tanja, možje*)

CHE: Za petami so nam, brez predaha so nam za petami! Kateri hudič je vmes, da nam zmorejo slediti tako zvesto. Prebrisano delajo! V gozd nas seganjajo in do naselij nam želijo zapreti pot. O Andresu še zmeraj ni sledu?

TANJA: Mogoče je res ubit. Dva dni je, kar že čakamo v tej globeli, moral bi priti v dveh dneh. Morda je res —

CHE: Ne Andres! Izvlekel je oddelek iz obroča in naokrog, čez gorski hrbet nas bo dosegel. Glavo stavim, Andres se ni dal potolči.

TANJA: Premakniti bi se morali. Videl nas je kmet, prevečkrat je bil helikopter danes nad dolino. Pravim ti, ni dobro odlašati.

CHE: Do zore počakam, kot sem se dogovoril!

TANJA: Prav, rekel si do zore, potem pa bi morali ven in v ravnino! Bliže bomo mestu, boljše politično situacijo bomo imeli in trdna bo zveza s partijo.

CHE: Ostali bomo tukaj.

TANJA: Prebiti bi se morali kmalu, sicer nas dobijo v obroč in potem nas nobeden več ne reši. Sam vidiš, sovražnik melje gozd in vse, kar je živega, kakor slamoreznica. — Veš, moja misel je razumna, Che.

CHE: Razumna je, dekcle, in prav zato mi ni všeč. Kam v ravnino bi želela? Tam so vasi in polja in ceste.

TANJA: Med vasmi ima partija svoje ljudi. Tam izginejo kakor kaplja v vodi.

CHE: Jaz nisem prišel v to deželo izginit kakor kaplja v vodi, Tanja, jaz sem prišel z netivom v rokah.

TANJA: Bodi. Vendar teh deset, kar nas je po zadnji bitki tukaj, ne opravi veliko, dragi moj, toliko pojma o vojskovanju imam celo jaz.

CHE: Andres ima vse Ramonove ljudi in več mojih je z njim. On pride!

TANJA: A le, premisliti je treba. Pod mestom bi se naslonili na zaledje, ki je bolj prebujeno kakor ti gorski kmetje, kjer je manj strahu med ljudmi in več spoznanja.

CHE: Pogum in spoznanje prihajata z bojem, ne z naukom. Ostanemo!

XXV.

(*Che, Tanja, Andres, več mož, več jetnikov*)

1. MOŽ: Gredo!

CHE: Vidiš? Rekel sem! So! Vedel sem! So!

ANDRES (*Pride z možmi*): No, vendar. Bal sem se, skoraj nisem verjel, da se dobimo. Hudičeva drajna je bila, komandant.

CHE: Kje imaš ljudi, Andres?

ANDRES: Ja. —

CHE (*Skoči, ga zgrabi za rame, strese*): Kje imaš ljudi, človek, kje imaš ljudi, ki sem ti jih zaupal?

ANDRES: Ja. Precej svinjska je ta reč.

CHE (*Spusti Andresa, gre k njegovim ljudem, opazi zvezane*): Kaj, možje, — kje so vaši bratje? — Kako? — Jetniki?

ANDRES: Klavci —

CHE (*Se vrne k Andresu*): Kaj si mi storil?

ANDRES: Dobil sem samo teh nekaj, drugi so mi ušli.

TANJA: Kar pomeni?

ANDRES: Ramon je uskočil.

CHE: Ti si nor!

ANDRES: Vendar je res. Ramon je uskočil, svoje pa je pustil, da nam požgo mostove za hrbtom.

CHE: To ni res!

ANDRES: Pač. Razlili so se po deželi in koljejo, kjer le vedo za koga, da je naš. Te sem dobil na kmetiji, kjer smo bili prejšnji teden na hrani. Poklali so od kure do gospodarja vse živo.

CHE (*Stopi k jetnikom*): Pa je vendarle svinjarija, možje, streljati svojim v hrbet. Vesele ure smo prebili skupaj. Ni časti pri vas.

JETNIK (*Pljume*): Ramon je naš kapitan.

CHE: Ampak zakaj, možje, zakaj?

JETNIK: Tvoja revolucija je pasje fige vredna.

ANDRES: Vse sem probal z njimi, mislim, da tukaj ni več dosti reči. — Pospravimo to mrhovino, če sklepam po premikih vojske v dolini, ne bomo imeli veliko časa pogovarjati se z njimi.

JETNIK: Ubit boš. In ti boš ubit. In ti boš ubit!

CHE: Klali ste? Naše ste klali! — Ninjo!

NINJO: Moj posel?

CHE (*Pokima, mahoma silno utrujen, sede.*): In to je spet enkrat to. Moj veseli razbojnik Ramon.

NINJO: Poklekni mož. In ti, poklekni. In ti.

ANDRES: Povedati moram vse. Ramon je potegnil kmete za sabo.

CHE (*Odsoten*): Ja?

ANDRES: Sam veš, ljudje, ki jih je vodil, so bili fantje s kmetij. Do zdaj — beseda je surova, vem, so kmetje sami že potolkli večino naših zaupnikov. Dežela se nam zapira, komandant.

NINJO: Streljati je treba tako, da počí kot en sam strel. Če stresaš grah, bratec, kot bi sovražniku nase naravnal lenir.

CHE: Ne hraniš z novicami, kaj?

NINJO (*Da znamenje, strelí padejo.*).

TANJA: Analiza je potrjena. Z okuženim elementom smo imeli opravke.

CHE: Molči, nesreča! Kaj nimaš duše, ne vidiš groze, ki se godi! Moje davne sanje, ta silna, ta prožna, ta v trpljenju očiščena ljudska moč! Med sabo se koljejo! Sprejeli so me! Verjeli so mi! Ne da bi bili z očesom trenili, so gledali, ko jim je vojska kurila domačije! Čutil sem ga, to prožno, drhteče, mladostno telo, kako se počasi napenja in ga zona spreletava, ko vsak hip strastneje čuti moč svojega udarca, čutil sem to prekrasno mlado zver, kako se pripravlja na skok, v očeh sem videl, v napetih žilah na vratu sem videl — zdaj pa se zvija pred mojimi nogami stekel garjev klopčič, ki grize v svoje lastne rane! — Naj nas pobijejo, drugega vredni nismo!

ANDRES: Rekel bi, še kar smo. In še kar bomo!

CHE (*Obupano*): Res, prav imenitni smo!

ANDRES: Nikamor ne morem, pa tudi potrebujem ta boj in ni vrag, da bi se s časom ljudje ne zganili, če bijemo vladno vojsko. Pokalo bo, to je vse, kar vem.

TANJA: Ne!

ANDRES: Zakaj ne?

TANJA: Osamljeni smo. — V ravnino bo treba, k naseljem, bliže mestu, zdaj je samo organizacija, ki nam lahko da zavetje.

ANDRES: Aha. To je vse, kar sem hotel vedeti. (*Cheju.*) Karkoli misliš početi, počni, ampak prej si uredi tla pod nogami, da boš vsaj vedel, kje stojiš!

CHE: Ramon je bil dober bojevnik, Tanja.

TANJA: Končal je, kot je bilo v naravi stvari!

ANDRES: Seveda, poprej pa smo ga morali ponižati. Pa to še ni vse, kar smo mu storili. Vzeli smo mu njegove ljudi. Pa to še ni naj-huje, kar smo mu storili. Osramotili smo ga tukaj, med njegovimi, v njegovi deželi. Ni kaj reči, bilo je spretno izvedeno.

TANJA: Takih zaveznikov nam ni treba!

ANDRES: Jaz pa pravim, takih zaveznikov ne bomo več imeli, pa če bi si oči do krvi izjokali za njimi!

TANJA (*Cheju.*): Ali ni res, da nam samo oni v mestu lahko dajo trdno hrbtenico? Ali ni res, da so močni, zmožni in znajo? Ali ni res, da lahko prevzamejo odgovornost za boj? Sam si rekel!

CHE: Odgovornosti jaz ne bom dajal iz rok, Tanja.

TANJA: Ampak tukaj nas je komaj še za dobro pest!

ANDRES: Ramon je bil pravi bojevnik, Tanja, njegovi ljudje so bili vražji risi!

TANJA: Ej, Andres, ti in on, to je prava kompanija. Ti nisi in nisi nikoli bil naš mož, Andres!

ANDRES (*Po krajšem premisleku, skrajno čuječ.*): Nisem, prav imaš! Nisem vaš mož, Tanja. Le — veliko premalo si rekla.

TANJA: Ti si rekel.

ANDRES: Kar postaja vsak hip bolj jasno. Jaz se ne klatim po teh goščavah, da bi se tolkel za vas.

TANJA: Avanturist!

ANDRES: Se ne klatim! Zato pa bom zdaj tej zabavi kar se da naglo naredil konec! Zahtevam, naj komandant uredi s tabo, sicer bom trdil, da je bil Ramon izigran, in ne bom dobil malo pušk v tej pokrajini, ki bi takrat počile ob moji strani!

CHE: Kako to misliš?

ANDRES: Nič zlega, komandant, prišel pa je čas, kriza je dozorela. Rekel sem ti, oči bom imel odprte. Zdaj smo odrezani, osamljeni, izdani — ta ženska nas želi segnati v dolino in ti veš, kaj nas čaka. Jaz zase vsaj vem. Ne grem pod kontrolo organizacije v La Pazu.

CHE: Jaz nisem spremenil svojega stališča, zato molči!

TANJA: Potem pa ima Andres prav in je treba odpreti krizo!

ANDRES: Vidiš, vidiš, dekle, zdaj počasi prihajaš z barvo na dan! Ne, mene ne dobiš!

TANJA: Zate mi tudi ni mar!

ANDRES (*Se zasmije.*): Imaš prav. Jaz pač nisem nobeno jagnje božje, ki bi prideloval revolucijo kakor bučno seme, vprežen v plug, kjer bi mi ti z bičem ravnala smer in korak. Zbrihtaj se no, to vaše urejanje prometa je do kraja senilno! Vrane ihtijo, ko te gledajo! Revolucija gre danes vsak dan kar naprej in zoper vse. Drugače je, kot so te naučili. Kaj hočeš, ni v nas, da bi stiskali ritnice — punt raste kar sam od sebe —

TANJA: Ti si obsojen! Ti si od začetka obsojen!

ANDRES: Aha! Iz teh besed potegnem koristen nauk. Naj se odloči. In danes naj se odloči! Midva ne bova več vozila skupaj, Che!

XXVI.

(*Che, Tanja, Andres, Ninjo. Za odrom kriki, streli, kričanje.*)

NINJO: Komandant! Javljam!

CHE: Kaj hudiča imate vi tam!

NINJO: Pobjo!

CHE (*Nevaren.*): Pobjo — si rekel?

TANJA: Kaj je to! Kaj!

NINJO (*Odgovarja Cheju*): Dva moža med nami. Dva! Dva, ki sta preveč govorila!

CHE: No?

NINJO: Dva, ki sta napak govorila! Prišla sta z njo in neznano sta govorila!

TANJA: Moja človeka! Pravim, moja!

CHE: Poročaj!

NINJO: Neznano sta govorila! Ramon je bil bandit, sta govorila, morilec — in še sta govorila.

CHE: A? Naj bi šli v dolino, bliže mestu, sta govorila, kajne? Malo nas je, sta govorila, kaj, vodstvo je brez moči in ima meglo v glavi! A? Poraz sta prerokovala, kaj, in beg sta svetovala. —

NINJO: Corrado je znorel. — Ubita sta.

CHE: Tako je treba!

TANJA: Bila sta od organizacije! Naša! Naša pravim! Jaz odgovarjam!

CHE: Slišala si za njuno početje. Odgovarjaj zdaj!

TANJA: Ti si blazen, Che! In strašno boš plačal! Kje sta?

CHE: Ostan!

NINJO: Može so sedli in gledajo v trupli, komandant. Slabo je!

TANJA: Zdaj gledajo v trupli. Moja človeka!

CHE: Ostani, sem rekel. Puške so še nabite. (*Andresu.*) Pojdi k njim, poglej.

XXVII.

(*Che, Tanja*)

CHE: Ti si zavržena stvar! Lahko bi te dal tudi ustreliti!

TANJA: Lahko.

CHE: Sama si mi ponudila — slišiš — sama si hotela k partiji sklepat zvezo in iskat pomoči! Še na Kubi! Sama!

TANJA: In izvedla sem! Če sem zravnela pot za sodelovanje, sem jo s krvavo muko — in ti to veš. Zato mi ubijaš ljudi!

CHE: Da, položila si mi preprogo, a priznaj, ženska, zato, da bi bolj svečano padel na kolena!

TANJA: S smrtjo mi groziš — a ni važno, kaj rečeš. Jaz vem več. Jaz sem šla s tabo vso pot in bom šla do kraja. In trdno te bom držala za roko! Kar sem storila zate pri stranki, ne bi storil nobeden.

CHE: Lepiš se name na vseh mojih potih, kakor smrtna senca! Zaradi mene so te sprejeli!

(*Premišljuje in jo napeto gleda.*) Kaj bo z orožjem?

TANJA: Kako misliš?

CHE: Z orožjem. Z orožjem, ki ga daje partija za naš boj! Kje je?

TANJA: Misliš? (*Se obotavlja.*)

CHE: Da.

TANJA: Za koga orožje? Za te, ki ubijajo naše ljudi?

CHE (*Se začne glasno smejati.*): Urna igra, priznam, urna igra! Posekala si mi Ramona, ki je bil zvest in dober človek in je bil pest tega ljudstva. Bil mi je, kakor žila, ki je kmete v tej deželi vezala z mano in po njej je prihajala do mene sveža kri upornikov. Prekleti bedak, izbuljil sem oči v skladišča orožja, ki si mi jih kazala, in v tvoje kadre in sam sem si spodbil steber, ki me je nosil.

TANJA: Ni važno, nič več ni važno. Zdaj si stopil na pravo pot, ne moreš več vstran. To je bila moja naloga — in moj namen.

CHE: Odrezala si me od kmetov in me izročila organizaciji — to misliš?

TANJA: Ustavila sem tvoje divje četovanje in pripela sem te v osrčje revolucionarnega gibanja. Dobil boš ljudi, ki bodo vzeli v roko tvoj boj — ob tvoji strani.

CHE: Bodo vruga!

TANJA: Tako je že določeno. Che, en sam sme biti boj, eno samo vodstvo, zakaj le eno je bojišče.

CHE: Ampak meni je šlo vendar za boj, ki je vzklil iz zemlje in mi je rasel pod rokami z nujo in brez sile, kakor roža raste! To mučeno ljudstvo se je hotelo rešiti! Bil sem ves sežet v eno samo srdito orožje, ki bruha ogenj v sovražnika — ti pa si me izza hrbta podrla!

TANJA: Ti si imel četo banditov in izkoreninjenih pustolovcev! Divjo kmečko množico, ki ni vedela zase, si imel, in prav je, da si jih izgubil. Kaj bi počel z njimi, reci, kaj bi počel? Strgali bi te!

CHE (*Mrko premišlja, potem podivja.*): Kršenduš, dotolci me tedaj do kraja, kaj gledaš! Tako skopljen nimam več kaj početi! Skopljen! Kršenduš, skopljen!

TANJA: Che! Slišiš, pravim! — Glej, danes je moj praznik. Kar je bila tako dolga leta moja najtišja in najbolj moja želja, je zdaj res. Danes prihajaš brez povratka med nas. Verovala sem, zaupala, res, vedela sem, kako si v svojem jedru ves naš, kako po svoji naravi na koncu ne boš mogel drugam, kakor k nam. Vedela sem. Tvoja strast, tvoja silovita volja raztreščiti stari svet, tvoj vdani napor — vse v tebi mi je dajalo vero — nisem se zmotila, vem, s pravim partnerjem sem stopila v korak. S svojim. Iz mojega sveta. Z najboljšim. Z njim, ki za organizacijo pomeni več, kakor množica njih, ki se štejejo zraven. Trpela sem, kadar si padel, in se radovala, ko sem gledala, kako se pneš kvišku — zakaj zmeraj sem si želela, da bi bil močan in sijajen med nami.

CHE: Zdaj vidim.

TANJA: Borila sem se zate, tvegala sem in nisem dala, da bi te bili izročili. Zakaj to je strašna stvar biti izločen. — Ni bilo malo težkih ur, ki sem jih prebila na dnu dolgih noči brez sna in brez rešilne misli, verjemi. Za izdajalca se mečem stran, so mi dali vedeti, za anarhista. In sem molčala. O, kolikokrat je bila nit med nama že čisto tanka, zvenela je že, komaj, da se ni pretrgala. Danes pa vidiš, kako slepa je bila tvoja ulica — in očiščen boš stopil med nas!

CHE: Ne, ampak to je popolnoma bolno! Ne, to je spačeno! Jaz sem ti zaupal, ženska, vruga, bila si mi kamerad, ki naju veže več kakor ljubezen, skupna smrt naju je vezala, ženska! A kako? Nisem se vendar motil!

TANJA: Nisi se motil.

CHE: Ampak bilo je, kakor da veš, zakaj greš z mano! Kljub vsemu, sem verjel, si dojela vročo strast, ki je gnala naš boj in vam manjka! V resnici, hotel sem vžgati to iskro v vas, zdelo se mi je, z mano greš, ker želiš podpreti moj napor! Vi pa ste spustili za mano sklepna vrata svoje pasti.

TANJA: Nisem jaz, Che, in ni organizacija. Revolucija ima zapleten ustroj — ti pa si vse zmešal!

CHE: Jasno! Zmešal sem! Hudiča, vaše početje je bilo abstraktno in mračno, kakor jama za jetnike! Vi nikoli upora doživeli niste, ves napor, ki vam suši možgane, je, kako bi se mu skopali za vrat!

TANJA: Che! Presodi — ti si sam. Nimaš organizacije, nimaš denarja, ne vojske, ne zvez.

CHE: Vse bolj spoznavam — to je danes moj pravi adut!

TANJA: Glej, bistvenega ne razumeš: Vsakdo od nas je kolo v kolesju, nekdo ga vrtil, taka je narava stvari, in samo vrtil nekoga. Pogaziti si hotel to pravilo, ki svet na njem stoji, in sam vidiš — ostal si zunaj.

CHE (*Molči.*): Ne. Nič ti ne bom storil. Uredi sama s seboj, samo zdaj se spravi!

TANJA (*V paniki.*): Ne. Ne bo se zgodilo! Ne! Ne more se! Ne smeš, nimaš pravice!

CHE: Jaz ostanem tukaj in se bom tolkel!

TANJA: Sam!

CHE: Sam!

TANJA: Che, za božjo voljo — to je smrt!

XXVIII.

(*Che, Tanja, Andres*)

ANDRES: Komandant!

CHE: Sporoči ljudem moj ukaz. Potegnemo se iz teh dolin in gremo više proti centralnemu hrbtu. Ta ženska tukaj se vrača. Naj se javi, kdor hoče z njo do mesta.

ANDRES: Govori ljudem, komandant, Ramona in smrt teh dveh težko prenašajo. Poskusil sem, vendar v stiski so in ne znajo naprej. Govori jim.

CHE: Strah jih razkrajaj!

ANDRES: Nisem tega rekel. A poraženi so, se jim zdi, in v sovražni deželi.

TANJA: Zahtevam posvetovanje vseh mož! Zahtevam! Temeljne reči se gode, ne dam, naj bi odločal en sam človek!

CHE (*Molk.*): Še teh nekaj, kar mi je ostalo, mi želiš spriditi? Še teh nekaj? Glej, ti glava nora, kaj si je izmislila —

TANJA: Branijo naj svoje življenje, zakaj bolnik je, ki jih vodi! Zločinec je!

CHE: Jaz te bom fental kot psa! (*Potegne pištolo, Andres ga s težavo udriži.*)

ANDRES (*Mu iztrga orožje.*): Ne nori! Ljudje so pod njenim pritiskom! Razbili se ti bodo!

TANJA: Strašno je — a zdaj vem resnico. Že davno je, kar si nas ti vse izdal, komandant. Onstran, na Kubi, je družba, ranjena od revolucije, beraška, zbegana družba, ki jo je bilo treba s silo uma in naporom volje vzdigniti v življenje — ti pa si vse popustil in si šel, sebi v zabavo. — Izdal. Že davno izdal!

CHE: Naj pridejo ljudje.

(*Ljudje se zbirajo k posvetovanju. Zatemnitev. Che sam sredi odra, scena se prelije v retrospektivo.*)

XXIX.

(*Che, adjutanti*)

CHE: H kadrovskim zadevam tedaj!

PRVI (*predloži papirje*): Anton —

CHE: Kaj je z njim? Že spet z njim?

PRVI A: Napredovanje. Zelo vesten, vdan —

CHE: Vdan. Vesten. Zmeraj je bil skrivač!

PRVI A: Zmeraj tam, kjer ga iščemo.

CHE: Zmeraj tam, a? Ne moremo brez njega, a? Naj še malo počaka.

DRUGI A: Pedro —

CHE: Krmežljavec!

DRUGI A: Za načelnika.

CHE: Kako — Pedro za načelnika?

DRUGI A: Dragocen strokovnjak.

CHE: Preklete, kakšna združba smo postali, ko so nam že vse serige dragocene! — Ne. Predlog gre v predal!

TRETJI A: Juan. Prestavljen.

CHE: Zakaj prestavljen? Dober mož je!

TRETJI A: Preveč vdan. Preveč vesten.

CHE: Aha! Pozneje bomo odločali.

PRVI A: Corrado odstavljen.

CHE: Čakajte no, mož, Corrado je bil z mano v gorah! Njega vam ne dam! Corrado ni vdan, ni vesten, to vem že v naprej, le jaz vam njega ne dam!

PRVI A: Ugovarja. Ščuje. Punta!

CHE: On?

PRVI A: Mrmra. Rohni!

CHE: To je vredno premisleka. (*Spravi v mapo.*) Naprej!

DRUGI A: Moro. Odlikovan.

CHE: Odlikovan? A zakaj?

DRUGI A: Miruje.

CHE: Miruje?

DRUGI A: Nič ne počne. Hočem reči, nič. Miruje. Poseda v kavarni na terasi in hodi domov spat. Hočem reči, mir da.

CHE: Seveda, seveda. Nič ne bo, možje, ne podpišem. (*Vstopi Tanja.*) Ne verjel bi, kako samo od sebe se plete. Eden vleče drugega, kakor bi bili zraščeni in na mah imaš pred sabo cel zbor, ki diktira! Dosti zdaj, Hvala.

XXX.

(*Che, Tanja*)

TANJA: Tvoj novi ukaz, Che.

CHE: Aha, to je pa tisto!

TANJA: Začudena sem, priznam, ni mi bilo znano.

CHE: Poslušaj, dekle, topot se ne mešaj zraven. Huda reč bo, ti pravim, kdor bo silil preblizu, se lahko kruto osmоди. Drži se stran, ti svetujem, plamen bo velik!

TANJA: Mislila sem — kot tvoja bližnja sodelavka, bi imela pravico —

CHE: Ne, Tanja. To pot sem se odločil in bom hudo slabe volje. — Veš, kar mi je zganilo kolesa v glavi, je bil proces. Začel sem se spraševati, kdo plačuje — in za koga plačuje.

TANJA: Vidim. Proces je bil trda šola. Preveč trda!

CHE: Ja, vidiš, učiti se je treba, to imaš prav, učiti se! Ampak, priznaj, zdaj znam! Danes je nekdo ob tvoji strani, jutri moraš gledati, kje drži roke, kadar govori s tabo. Huda šola. Včeraj te je nekdo nesel na rami, jutri spuščata samo meglo drug drugemu v obraz. Še Andres, še ta — tam v gozdu je bilo to drugače. Tukaj pa je vse taka pasja smešna in urna igra, ki ti ne da oddiha.

TANJA: Priznam, alienacija — vendar dokler bo stal kapitalizem —

CHE: Tam v gozdu — oh vraga, Tanja, tam v gozdu, tam v gozdu, tam v gozdu! Svinjarija! Če srečam fanta, ki sem bil z njim, čvekam z njim le o gozdu, če grem iz mesta, ne vidim drugega, kot prostore za zasede in terene za bojišča, in če zavoham smodnik na strelišču, se mi uderejo solze, kakor staremu paralitiku od pre-hudega čustva. Hudič, kakor bi se mi življenje ustavilo, ko sem

stopil iz gozda na asfalt! Planiram, zidam, vodim, ampak vse je, kakor bi sam ne bil zraven. Kaj je to?

TANJA: Jaz vem le malo. Vendar — žrtve zahteva boj do konca — zakaj postaviti jasno palačo —

CHE: Ampak jaz sem bolan! Želodec me boli! Srce me boli! Jetra me bolijo! Hudič, in kolikor bolj se trudim, da bi ujel, spravil nazaj, sklenil z mislijo, ki smo jo imeli tam v gozdu, toliko več predpisov izdam in toliko več policajev nastavim! — Nekaj manjka! Se staram? Reci, postajam star?

TANJA: Najbrž mož s tvojimi nalogami ne bi smel imeti opravka s te vrste težavami, Che. Pravzaprav ne, če premisliš, ni dobro.

CHE: Jaz pa pravim, dobro je, dekle. Verjemi, jaz bom spravil ljudi, kamor sodijo. Kar prav je, če sem bolan. Gnetel in gnal jih bom, dokler v vseh ne razbičam iste strasti, kot je živela v nas. Nobenega miru več! Nobene varnosti!

TANJA: Misliš? Namreč, misliš, je potrebno?

CHE: Nikar! Prekleta dobro čutim, kako okrog mene vse gomazi in se v senci in šepetu sprijema v grude, ki mi stiskajo prste, če hočem seči v kotel. Prav dobro čutim, kako leze skupaj, se spleta in mahoma bom stal ujet, kakor bi me do kolen zabili v beton. Cela širna družčina se koti, ti rečem! — Ampak ko sem se odločil za proces pred vojaškim sodiščem, je le počilo! Zdaj nimam več pravice popuščati.

TANJA: Bil je proces, ki te je nagnil k odločitvi?

CHE: Takrat sem rekel: Na odprtem bojišču smo in vsak mož je bojevnik v prvi liniji! Veš, kaj mi prihaja na uho? Saj, pravijo, Che zganja trušč, potrpiamo, mine ga verska strast. Jaz pa sem si dal z rečjo več opravka, kot bi kdo pričakoval. Pregledal sem vse, zaslišanja, izjave in dokumente — poučiti sem se dal natanko. Nove misli imam, Tanja. Vzvodi so vgrajeni tja, kjer se premika kolesje! Ne rečem, da je vsak drug oportunist. Ne rečem pa, da vsak, ki to ni, ravna, kot bojišče zahteva. Zase skrbijo — kot pesek se sesedajo na dno in težijo. Ob nemirih pa so si umili roke — rečem ti, velik ogenj bo!

TANJA: Che, dovoli mi, ki te poznam. Štej do sto.

CHE: Ja, hudiča! Razbil bom to združbo, razgnal jih bom na vse vetrove, razmešal bom, da ne eden ne bo vedel, kam ga nese! Šele takrat lahko grem k delavcem in jim rečem tako, da bodo verjeli: Od začetka sem ravnal v vašem imenu!

ADJUTANT: Delegacija s foruma.

CHE: Aha, medicina deluje! Naj pridejo!

XXXI.

(Che, Tanja, več visokih in civilnih uradnikov)

CHE (*Resno in surovo.*): Kaj hočete!

PRVI: Tvoj ukaz, komandant. Tvoj.

CHE (*Se začne glasno smejati.*): Ne boste mi zamerili, če bom iskren, tako hitro se niste še odzvali nobenemu mojih ukazov! A?

DRUGI: Ministrstvo za notranje probleme je obvestilo vodstvo. Prese-
nečenje je splošno, komandant, in tvoja volja, začeti s policijskimi
preiskavami med ljudmi, ki jih odgovorno delo veže na industrijo,
je zbudila skrb. Tvoje nezaupanje žali in tvoj sum zbuja grozo.

CHE: O, to imaš prav. Če pa ste že prihiteli k meni, naj vam povem:
Prav je, če je tesnoba in če je skrb, ker bo tudi gorje. Budno sem
sledil preiskavi zoper upornike. In razodelo se mi je: Še zdaleč
nismo kaznovali krivcev. Stvari gredo slabo, možje, brez redu,
ljudje si polnijo žepe, ko množica gleda in nima! Mislim pa, najbrž
so tudi taki, ki namerno skrbijo, da se nam zlo godi! Jaz tako
delal ne bom več — za ušesa jih bom privlekel na sonce — vse!

TRETJI: Vendar pa — odločitev se zdi odgovorna v trenutku, ko nas
od zunaj stiska sovražnik in nam znotraj pomanjkanje lomi tilnik.

CHE: Čakaj, jaz še nisem končal: Preiskati bom dal delo in misel, zgo-
dovino in današnji dan vsakogar, ki sedi v mojem resorju, in če
bodo računi kalni — ne bom imel pomislekov!

ČETRTI: Dovoli, komandant —

CHE: Ampak kako, gospodje! Kako? Jaz sem svojo besedo rekel. Opro-
стите, ne spomnim se, da bi razpisal licitacijo v svojem uradu.

PETI: Kaznuj, kogar zalotiš! — Če pa boš med ljudi spustil sum in
strah, se nam lahko slabo piše. Z naporom smo zbrali ljudi, z na-
porom razumevajo svoje delo — razganjati pomeni uničevati!

CHE (*mrk in težak*): Prepričan sem, možje, v resnici nas vse vodi ena
misel. Če pa bom videl, da se moj ukrep ne izvaja z ustrežno vnemo,
bom to razumel kot politično dejanje, in kdor bo vanj vpleten —
sami veste. Odslej je zame kriv vsakdo, kdor vsak dan ne dokaže,
da je pred revolucijo čist! — Upam, da smo se nazadnje le razumeli!

TANJA: Kljub vsemu razumem skrb teh mož. Daleč sega tvoj sklep.

CHE: Pa kaj? Si mar na lastno pest izmišljujemo represalije? Ni v naših
dejanjih višji sodnik, ki vodi našo roko? — Mogoče me žene zgre-
šeno čustvo in ne razumem. Ampak povem vam, kadarkoli sem med
preiskavo naletel na niti, ki so vodile nekam v stran, ven iz kombi-
nata, so vodile tja, kjer se stvari odločajo. Kadarkoli sem bežno
zasledil, da so bile moje direktive spremenjene, da so moja kad-

rovska priporočila ostala v predalih, vam pravim, kadar sem hotel nit napeti, da bi izvlekel ribo in si ogledal, kdo da je, ki dela po svoje, mi je ostal odstrižen krajček v rokah. Verjamem, sovražnik je imel plodno polje za svojo setev! Recite mi tedaj, kako naj utemeljim svojo strpnost, svoje popustljivo omahovanje, naravnost rečem, svoj umazani kompromis, če me ljudje sprašujejo: Zakaj zapiraš oči, ko izsiljujejo svoje? Zakaj sodiš ene, druge pa pušiš pri miru? Kaj te je zadržalo? Strah? Nevera v svoje lastno besedovanje? Nemoč? Potem nismo smeli postaviti tankov na cesto in zveliči ljudi v zapore! Če smo grešili v čigavem imenu? Kako? Smo se odločali iz sovraštva pred resnico, ki je bruhnila z ulice k nam? Če je tako, smo mi, ki jih je treba postaviti pred sodišče, zakaj množico stiskamo, ker nam očita naš greh! — Pač ne, kaj?

DRUGI: Je. Stiska je in je nered! Kako? Naj iz tal izbijemo bogastvo in radost? Kaznovati hočeš. Mar ni, kakor bi hotel vozu, ki se premetava po neravni cesti, potrgati kolesa, ker se premetava?

CHE: Jaz pa pravim, voz se premetava, ker voznik na kozlu ni vreden zaupanja, ki mu je bilo naklonjeno!

TRETJI: Če je tako — reči je mogoče — tudi ti nisi brez krivde, komandant.

CHE: — Ja, pametna misel, nisem! In da si ne boš brez zasluge lastil pomena: Več sem, kot bi ti kadarkoli mogel biti. V resnici, možje, ne da mi miru: Sodna dvorana in pred sodniki (*kriči*) naši ljudje! Jaz sem kriv. Zato pa bom tudi popravil svoj greh in bom počistil ta hlev, ne da bi štel glave, ki bodo letele, zanesite se!

ČETRTI: V pogromih lahko pade več nedolžnih, kot pa je mogoče odkriti grešnih.

PRVI: Kaos, ki ga boš sprožil, utegne prinesti glad in polom.

CHE: Presenečate me. Ko sem se pogovarjal, se spominjaš, ti si slavil moj ukaz in ti, že si imenoval ljudi, ki naj bi prvi padli pod rezilo. Kdo ste, možje?

PRVI: Pravkar, se mi zdi, je bil izražen dvom o vrednosti naših nagibov — in dejanj. Poudarjam — odklanjam tak slog!

CHE: Vraga, nikar, jaz vas vendar poznam!

PRVI: Kar bi pomenilo, da si od nas pričakoval podlosti, komandant? (*Che molči.*)

PRVI: Prišli smo k tebi, ker nas je privedla naloga, važnejša, kot je naša volja in naš nagib. Socializem v tej deželi je, ki nas je privedel.

DRUGI: Množica sama ne vidi poti. Zato je določen odred, ki jo vodi! Ne dotikaj se ga.

PETI (*Težek.*): Komandant, nam je pri srcu revolucija. Mi jo bomo močno varovali!

TRETJI: Ni belo to, kar vidiš, da je belo, in ni črno, kar vidiš črno. Narobe je, komandant. Kar vidiš črno, je belo, in belo je, kar se ti zdi črno.

CHE: Črno je belo? A?

TRETJI: Kar zahtevaš, utegne sprožiti pobjo!

(Napetost se hitro gosti. Blok ljudi iz prvotne posameznosti vse bolj kompakten in učinkuje vse bolj neprobajno.)

CHE: *(Molk.)* Pobjo, si rekel. Zakaj ne? Naj bo pobjo! — *(Hodi. Obrnjen stran.)* Ukaz, ki sem ga danes izdal, bom izvedel.

PETI: Govorim v imenu foruma, ki se je odločil preprečiti politično katastrofo. Ukaz ne sme biti izvršen, komandant.

CHE: Kdo si ti, ki se upaš pred mano rabiti besedo ne sme?

TRETJI: Ne sme!

CHE: *(Z ironijo, vendar do kraja srdit.)* Kaj ne poveste. Ej vi, siromaki. *(Ostro.)* Izzvali ste svojo srečo! Prav, prepričali ste me. Z vami je potreben temeljit obračun. In rečem vam, ne jokajte pozneje, sami ste iskali. Zdaj grem med ljudi, možje, in množici pojasnim vaše misli. Pokličem vas, in kadar boste stali pred maso, bomo govorili naprej! Pripravite se, zakaj huda reč vas čaka! — *Se zadere.)* Spravite se!

TRETJI: Ni minilo še veliko časa, odkar so bili zadušeni nemiri. Na tvoj ukaz, komandant.

ČETRTI: Lahko ti je iti med ljudi — teže se bo vrniti!

PRVI: Množica je poučena.

CHE: Živali! Ne, vi ste živali! — Ampak v mojem uradu, najbrž ste pozabili, je še zmeraj precéj mož, ki niso odložili orožja!

PRVI: Poslani smo v imenu teh, ki danes odgovarjajo za sistem. Opozoril sem. *(Da znamenje. Iz teme stopi več vojakov in oficirjev pod orožjem.)* To ministrstvo je pod kontrolo vojske. Žal mi je, nisem želel. *(Che, kot ujeta žival išče izhoda.)* Ne, komandant, ni poti, prošnjo vseh izražam, ko pravim: Sedimo za mizo.

CHE: Aretacija?

PRVI: Nikakor! Vojska je tukaj prav zato, da bi se ne zgodile nepremišljene aretacije.

CHE: *(Tiho.)* In v tej skrbi, vidim, ste mi nastavili puške na prsi. *(Rjove.)* Banda. Mene postavljate ob zid!

TANJA: Che, razumi, ti si vodnik. In vodnik zmeraj izraža voljo ljudi, ki so ga izbrali.

CHE: Ne skači mi v hrbet!

TANJA: Glej, na rezilu noža stojiš, brez vrnitve, na rezilu noža! Lahko se zgodi in na napačno stran boš omahnil. — Mi vsi, Che, mi vsi, ki vemo, kdo si, — razumi našo prošnjo: Ostani nam vodnik!

PETI: Težaško delo nas čaka brez prestanka — postaviti sistem v tej kmečki deželi, sam veš, je krvavo delo. Vodil si nas — vzdrži!

CHE: Dobro ste speljali. Enega starega kamerada ste mi odstavili, drugega ste odlikovali, spletili ste se v trdno mrežo in že ste pokrili ljudsko moč in jo stisnili ob tla, da ne more več s perotjo ganiti! — Jaz ukaza razveljavil ne bom — čeprav je to najbrž zdaj že vseeno.

PRVI: Seveda, v tem primeru se odpre problem tvojega nadaljnjega dela med nami — tudi za to možnost imamo pooblastila. (*Oficir in več vojakov tesneje obstopi Cheja.*) Državljan, zapusti v miru to stavbo. O tvoji novi usodi bo odločal forum.

CHE: (*Z grenko ironijo.*) In tako — ste me ukrotili. Zdaj ste to steklo beštijo za rep potegnili v zverinjak. Res, bil sem tepec. — Ampak povem vam, jaz še nisem končal!

XXXII.

(*Oficir, Peter*)

OFICIR (*pospravlja mizo*): Odhajamo.

PETER: Kar tako?

OFICIR: Gremo!

PETER: Ampak kako?

OFICIR: Selimo se! Najbrž boš slabe volje, Peter, mogoče se boš tudi hudoval, vendar potreben si mi, no, — rad delam s tabo.

PETER: Dovolite —

OFICIR: Da, zdaj lahko vse vprašaš. Daleč gre tvoja pot — zakaj izrazil sem željo, naj mi dajo tebe s sabo.

PETER: O, kadar potem pridem domov, ljudje zijajo in norijo, če vidijo, kaj vse sem prinesel s sabo. Tukaj ali tam, major, marsikdo bi šel, ki ne more.

OFICIR: Ne. Tako nočem. Res je, zahteval sem, naj mi dajo tebe s sabo, a to je le en del. Pravi dogovor, Peter, želim, naj bi sklenila midva. Na jug odhajava, v Južno Ameriko, kjer začenjajo vseh vrst upore. — In jaz — jaz hočem biti zraven! Zakaj jaz vem, kako je treba taki reči streči. — Ostani, če želiš, pojdi, če želiš.

PETER: Zakaj tako! Jaz grem, jaz sploh grem!

OFICIR: Delo bo težko in surovo.

PETER: Služba je služba, sami pravite.

OFICIR: Dolgo ne boš mogel domov.

PETER: Hja, moji stari jamrajo, kadar pišejo, a toliko boljše se počutijo, kadar pridem. Ni, da bi jih razvajal. — grem!

OFICIR: No, po pravici, prav hvaležen sem ti. Veliko delo je in brez tebe bi bilo težko. Še kaj? Zdaj lahko vse vprašaš?

PETER: Hočem reči — nič se ne spominjam, da bi v zadnjem času kazalo na spremembe. — Seveda, ni moja stvar, a — nič ni kazalo.

OFICIR: Sam sem prosil za premostitev.

PETER: Da. Čas je, da bi se pripravil. Kdaj odletimo?

OFICIR: Sam sem prosil. Direktive, ki sem jih dobival zadnje tedne na mizo, kaj smem in česa ne smem poslati na Kubo, Peter, niso take narave, da bi mož moje vrste — (*zakriči*) Jaz tega sveta ne razumem več!

PETER: Po pravici — če priznam, spraševali so me že v kantini, kakšna skrb tare majorja —

OFICIR: To je navaden kriminal! Slabost! Jaz nisem noben diplomat, jaz sem oficir udarne enote! — Jaz nisem navajen umikati se! Tukaj pa zahtevajo, naj zavrem akcije in čakam!

PETER: Eh, da, ni da bi mislil, nekaj dobrih eskader dobrih letal — ni da bi mislil —

OFICIR: Zato pa! Tam zgoraj pa sprejemajo dejstva in vežejo človeku roke, ko bi morali razbijati, razbijati in razbiti! To s Kubo postaja navadna strahopetna diplomacija. Ampak v Boliviji, kamor greva, ne bomo poznali rokavic! Lahko ti povem, precejšnja pooblastila imam v rokah in dela, ti veš, se jaz ne bojim!

PETER: Zakaj mi tega niste rekli na začetku, major, zakaj ne na začetku!

OFICIR: Moral sem te opozoriti, Peter. — To bo posel! Počistiti. Pospraviti! Pokazal bom gospodom zgoraj. Ne jaz, ne moj oče, ne moji dedje se niso mučili, nismo vztrajali in nismo se prebijali, da bi ta mračna, strgana tolpa, ta s sovražno propagando okužena drhal uničevala naše delo! Izkadil bom te rebelante iz njihovih lukenj, kakor besne pse!

XXXIII.

(*Che, dva uradnika, Andres*)

URADNIK: Ukaz imam ravnati po tvoji želji, državljani Che. Naročeno mi je storiti, kot si zahteval, a nič več in nič drugače, kot si zahteval. — Tukaj počakaš — ne hodi naprej. (*Gre.*)

CHE (*Nervozno hodi. Dva uradnika privlečete Andresa, ki jima je obvisel na rokah*): Kaj je to!

1. URAD.: Jetnik.

CHE: Andres? (*Stopi k njemu, mu dvigne glavo. Uradniku.*) Se pravi!

2. URAD.: Agent sovražne službe. Vohun. Dokumenti — so v mapi.

CHE: Da. — Priznal?

1. URAD.: Zdaj bo kmalu.

CHE: Da. (*Oba uradnika odideta.*) Mož, si hudo bolan?

ANDRES: Svinjarija.

CHE: Te storijs s špijonažo nisem iznašel jaz, Andres!

ANDRES: Menda vendar imaš specialiste, ki zate mislijo.

CHE: Ja.

ANDRES: Misliš narediti iz mene proces? — Jaz samo ne razumem nečesa pri teh tvojih mahinacijah. Zakaj ne daste droge, zakaj je treba človeka s tako erotično ihto zbiti na kose, tega ne razumem. Prekledo, s tem da si potegnil nebesa na zemljo, si menda moral tudi pekel izbiti iz tal! Kaj hočeš?

CHE: Te je strah?

ANDRES: Ja, strah me je, kot psa me je strah.

CHE: Mene tudi.

ANDRES: Dostojnosti te pač niso učili v življenju. Odkleni mi roke, če se pogovarjaš z mano, ob tvoji strani sem streljal. Ali pa je to ustrezna priprava?

CHE (*K vratom.*): Naj kdo pride! (*Uradniku, ki vstopi.*) Odpni mu to reč!

ANDRES: Ti veš, jaz nisem kriv, česar me dolžite. Zakaj?

CHE (*Utrujen.*): Ne vem, Andres, jaz nič ne vem. Razumeš? Nič — ne — vem!

ANDRES: Ni res! Bil je čas, ko si lahko izbiral, odločil si se! Voz, ki si se vpregel vanj, že pelje. Zdaj vse veš!

CHE: So te tega naučili tukaj?

ANDRES: Predvsem tega. Zato, ker zdaj tudi jaz vse vem!

CHE (*Pavza.*): Pa če bi ti rekel, da se nama enako piše? In sva zdaj za istimi vrati. Ti in jaz?

ANDRES: Ne — (*Ga pozorno gleda, videti je, da ne razume.*) Ne! Ni res!

CHE: Imaš prav. Ni res. Mene ne zapirajo. — Si mi hudo zameril?

ANDRES: Kakor da ima moja zamera kaj pri stvari! Kaj bi rad?

CHE: Kaj jaz vem.

ANDRES: Prav ti je! Prišel si, ker brez mene ne moreš! Nisi sam! Nisi cel! Počen si čez polovico, zato si prišel, ne zato, ker bi se nama enako pisalo!

CHE: In to, misliš, je že vse dokončno določeno?

ANDRES: So pravila. Hotel si komando —

CHE: Pomisliva — Sam sem jo hotel — Sem prav to hotel?

ANDRES: Je vseeno! Komanda je hotela tebe! Če ne ženeš ti, bodo drugi gnali tebe! O, dragi moj, tukaj, na dnu tega usranega vodnjaka, kamor si me tako temperamentno zabrisal, je pol tebe, karkoli boš storil, boš gledal sem dol, karkoli boš mislil, boš slišal moj glas, pa stori z mano, kar si želiš! Ne boš se rešil, eno kolo sva in jaz skrbim, da nimaš ne miru ne ravnotežja —

CHE (*Molči, potem se glasno smeje.*): Počen čez pol, da sem, praviš, počen! Če je tako, si pa ti zaradi mene na svetu! Kot si mi razložil, si mi prav potreben, ker šele, če si ti, sem jaz! Kaj? Potem si res poslan, da čepiš v tej luknji, tako imam nekoga pri roki, ki mi pomaga trdneje sedeti v sedlu. Potem res ni pomote! Glej no, zdaj si je ta vrag izmislil cel krogotoč in misli, da me je popadel za pete, če ga jaz držim za tilnik. A, skupaj da sva eno?

ANDREJ: In vendar je to vse, kar je. Napeta struna med dvema, ki si stojita v boju nasproti — odtod raste svet, to vem.

CHE: Reva! Jaz že ne bi bil zadovoljen s tako tolažbo! Reva! Prav se ti godi!

ANDRES (*Čez čas ubito in tiho.*): Človeka zmeraj mika iztrgati bič iz roke, ki ga je zavihnela.

CHE (*Skoraj malo nor.*): Boš ti vraga iztrgal! Ustreljen boš kot špijon, po tebi bo ostal madež na cementu vojašnice, ki ga bodo hodile zvečer mačke lizat!

ANDRES: Zato pravim — ah, kaj —

CHE: No, kaj?

ANDRES: Možnost, da bi umrl, mislim, mi je od otroka, v vseh teh vojnah, revolucijah in polomijah zmeraj tako neposredno pri roki, da sem bil vsak večer, ko sem šel še živ spat, presenečen. Zato dosti strahu mi ne boš nagnal s svojimi reportažami v futuro. To plesanje nad odprtim grobom postaja že precej trudno in čas je, da se konča.

CHE: Boš priznal?

ANDRES: Je to danes še vprašanje?

CHE: Ne smeš! Pol kolesa si! Bojuj se do kraja! Izvij mi bič! Nisi še položil orožja pred nasprotnika. A?

ANDRES (*Dolg molk.*): — Bil sem špijon in sem delal za imperialiste!

CHE: Ne čakaj!

ANDRES: Ampak jaz sem špijon!

CHE: Pusti, pusti, ne sili se.

ANDRES: Nočem biti! Obsodi me! V gnojnico boš stopil, do vratu te bom potegnil vanjo in do oči boš gnil! Drugače, dragi moj, si ne boš pridobil pravice zmagati nad mano! Videl boš, kaj je krogotoč! Sem!

CHE: Ti? (*Narejeno malomarno in hladno.*) Ti si ja svoboden! — Na, svoj dosje, spravi si ga za spomin. Na, prost si, hodi! (*Na Andresov divji pogled se začne glasno smejati.*) Ah, kaj — nisi pričakoval! Ah, kakšna zapredena reva, niti besede nisi rekel, naj te spustim! (*Se smeje, potem mahoma utihne, kakor bi ga davil jok.*) Nisi vesel?

ANDRES (*Otipava dosje*): Me ne boš ubil?

CHE: Nesrečen sem. Kup sesedenega dreka.

ANDRES: Kaj boš naredil z mano?

CHE: Kaj neki. Vtaknil ti bom rinko v nos, vzal bom frulo in šla se bova razkazovat v cirkus: dva revolucionarja — (*Narejeno malomarno.*) Sneli so me s konja, veš.

ANDRES: Ne razumem.

CHE: Ja, sneli so me s konja. Zmagovalci. Vse so si že uredili. Premislili so, da, zavarovali so se, zdaj sedijo trdno. Že jim je jasno, kako ravnati in vse teče gospodarno in razumno.

ANDRES: Tebe so? — Mislim — tebe so?

CHE: Vraga, precej strgan moram biti v sebi, zdi se mi, kose mesa čutim, ki se drgnejo, ko predstavljam ta svoj kadaver. — Odpravili so se na svojo pot in tresk, dol z voza, kdor ne sedi tam, kjer ima številko!

ANDRES: Mislil sem, da si ti —

CHE: Jaz sem hotel drugače! — (*se zadere.*) Ne sprašuj me! Računal sem, da ti kaj veš! Izmislil pa si si svoj ostudni krogotoč! — Od začetka bi bilo treba vse drugače. Jaz čutim, jaz to natanko čutim! Slabo sem ravnal. Nekaj bo treba na novo. Nekaj čisto scela. Jaz to že od nekdanj — vem, ves čas vem. Nekaj na novo! Ne vem, kaj, ampak vleče me — z glavo se bom pognal naprej, naj bo, kar hoče, z glavo naprej, in oči bom zaprl!

ANDRES: Jaz želim ostati pripet na svoje kolo.

CHE: Zato pa! Vse bi bilo treba razbiti! Duši nas, s stisko in strahom in sumom nas mrcvari! Treplja, tiplje, mežika, hudiča, šepeta in skromno gode, niti ne obrneš se in že si votel, kakor muha na pajkovi niti! Razstreliti je treba vse, kar je vmes, ti pravim, streti, podreti! Vse, kar je vmes, tukaj in tam in zavaliti to prekleto spačeno stvar v ribnik krvi in tam naj se utopi. Jaz bom! Zdaj vem! Jaz bom!

ANDRES: Najbrž ne.

CHE: O, tam čez, onstran morja, tam je moja dežela. V Bolivijo grem! Vsa zbita je in kosti ji štrlijo iz ran, trpi — in goljufivi up je še ni okužil. Razumela me bo. — Andres, greš z mano?

ANDRES: Jaz da bi šel? Jaz?

CHE: Mislim (*Sramežljivo, gleda vstran.*), če greš rad —

ANDRES: Jaz? — Prav. Grem!

CHE (*Neroden, medvedji objem.*): Pes sem bil s tabo. V resnici, pes!

XXXIV.

(*Che, Tanja, Andres, možje*)

CHE: In zdaj odločite sami. Kar hočemo — mora biti nekaj takega, možje, kjer se ne bomo še sami na vse kriplje trudili postaviti prav vsega, kar je sovražnikov ponos in bo, jaz vem — njegova poguba! In tudi ne maram zmagovalcev, ki bi jutri postali gospodarji. Ker tako ne bomo ustvarili sveta, ki bi bil drugačen, kot je sovražnikov. Jaz — jaz ne vem, kako naj bi to bilo — a če je slutnja v naših glavah, je že tudi resničnost v svetu. Podrimo sovražnika, samo tako bomo dosegli, da se ne bo vse zmagoviteje naseljeval v nas! Če pa gremo v ravnino in bliže mestu, se izročimo drugim glavam in drugim namenom — to ne bo več naš boj.

TANJA: Jaz pa pravim: Danes smo zbiti v tej gorski luknji in vse bliže nam kroži sovražnik. Za vsakega moža, ki misli, je jasno: Ta luknja je in bo usoda vsakogar, ki ne zaupa stranki, ki s sovražnim sumom in zmedenim dvomom poskuša zbežati pred dolžnostjo revolucionarja nekam počez in vstran! Zato zahtevam: kdor hoče pravi boj, pojdi z mano! Odločimo, možje!

CORRADO: Kaj naj bi odločali? Kaj? Mi smo tukaj in mi se že bojujemo!

1. MOŽ: Sami smo. In sovražnik nas stiska. Glasujem za pot v ravnino.

2. MOŽ: In če gremo v ravnino — kaj bo, če gremo v ravnino.

ANDRES: Kar bodo hoteli drugi. Gospodarja si vzamemo.

3. MOŽ: Jaz pa bi rekel: Nobenih gospodarjev, si omenil, komandant.

Kako? Ramon je izdal, si rekel? Če pa jaz kaj vem, je bil Ramon izdan! Še so gospodarji, komandant! — Jaz grem z njo, v mesto!

CHE: Jaz Ramona nisem —

3. MOŽ: Ti si ga!

CHE (*Brez moči.*): Ramon je izdal.

NINJO: Jaz sem bil s komandantom od začetka. Bil sem z njim od začetka. In vi ste bili od začetka, možje. Naj povem — zmeraj sem z zadoščanjem streljel po dezertterjih — in to še lahko storim.

1. MOŽ: Stisnjen, kot si —

3. MOŽ: Stisnjen ali ne, kakšni svinji še zmeraj lahko odprem trebuh!

(*Potegne nož.*)

4. MOŽ: Pokazal mi je nož! (*Podivja.*) Meni je pokazal nož! Meni je pokazal nož! (*Dva druga ga komaj zadržita.*)

TANJA: Kdor prvi udari, bo ustreljen!

ANDRES: Stran roke od orožja!

(*Možje se naglo razdelijo v dve skupini, večja okrog Tanje. Napetost.*)

TANJA (*Svojim.*): Sovražnik bo obsedel to gorovje. Čas je, obroč še ni zaprt. Gremo.

CHE (*Andresu*): Pojdi z njimi, naj vzamejo svoje! (*Možje se razidejo.*)

XXXV.

(*Che, Tanja*)

TANJA (*Blizu k Cheju.*): Skoraj se mi zdi, lahko bi te razorožila, zadosti ljudi imam.

CHE: Lahko me ubiješ.

TANJA: Vem. (*Utrujena.*) Strašno je, kar si mi storil, a ubiti te ne morem.

CHE: Pojdi, ženska!

TANJA: Ubiti te ne morem. Hodi, čudni mož, moja glava ne najde poti za tabo.

CHE: Pojdi.

TANJA: Kljub vsemu — opravila sem nalogo. Poročala bom — opravila sem.

CHE: Pojdi ženska!

TANJA: Kar te poznam, nisem imela mirne minute. Bil si mi kakor divji ptič v pasti, razbijal si s perutmi, rane so se ti odpirale in oči so ti žarele v bolni vročici. Trpela sem, ko sem gledala to muko in sem čutila utrip ranjenega telesa v svoji dlani — trudila sem se razkleniti železne čeljusti in te položiti na val vetra, ki bi te nosil, kakor je pisano. Ti pa si mi ranil roke in obraz, v svoji ihti si sam sebi polomil krila v mojih rokah. — Pojdi z mano, Che, pravo delo šele čaka nate.

CHE: Pojdi, ženska!

TANJA: Zakaj tvoja zmota je, ko misliš, da smo sami svoji! Zmota! Za božjo voljo, verjemi! Nobeden ni danes sam svoj! Nobeden, naj to ve, ali ne, Nobeden. Verjemi, le kdor to spozna, je odrešen.

CHE: Odrešen? Da, temu se pravi odrešen. Jaz bom ostal preklet — zakaj je prekleti, kot vse kaže, lahko kaj opravi.

TANJA: Preklet. Vse življenje zate — vse življenje! (*Izbruhne.*) Po pravici se zgodi, če te pobijejo kot besnega psa, ti nisi bolnik, zločinec si!

NINJO: Sovražnik gre po obeh dolinah! Sovražnik gre! (*Stilizirana bitka.*)

XXXVI.

(*Oficir, Peter, Ramon*)

OFICIR: Vi ste torej ta mož.

RAMON: Jaz sem Ramon!

OFICIR: Zakaj?

RAMON: Jaz že vem.

OFICIR: Vi, mož, veste, ne vem pa jaz.

RAMON: Jaz ga bom pobil.

OFICIR: Kar tako?

RAMON: Vraga, dajte mi orožje in čete, jaz ga bom pobil!

OFICIR: Koga boste pobili, mož?

RAMON: Tam, tistega, veste koga.

OFICIR: Predlog je nekam nov zame, mož, pri nas gojimo do vas spoštovanje posebne vrste.

RAMON: Daste ali ne!

OFICIR: Dobro, dam vam — čeprav — pozni ste, kmalu bo konec.

RAMON: Jaz hočem biti zraven, samo to hočem, zraven!

OFICIR: Ne razumem. Vam je storil zlo?

RAMON: Če bi me to vprašal kdo drug, gospod, bi mu zdaj že odprl trebuh. Jaz sem Ramon!

OFICIR: V resnici, to vse bolj spoznavam.

RAMON: Jaz hočem ostati Ramon.

OFICIR: Dobro. Mislim, da sva se zmenila, kaj?

RAMON: Čete in orožje.

OFICIR: Šli boste z oddelkom, ki odhaja na teren. Nocoj.

RAMON: Ti! Ampak ne igraj se z mano!

OFICIR: Nobeden niti pomislil ni, mož!

XXXVII.

(*Oficir, Peter*)

OFICIR (*Se skloni nad karto*): Torej v tem kvadratu, med reko in grebenom nekje, se drži. Mislim, da lahko zatrobimo splošen napad. Peter, kaj, halali lahko zatrobim?

PETER: Jaz imam rad, kadar gre delo h koncu. Tak, zdrav je človek, jedrnat — veselo je. Greš ven in vse je kot novo in veš: Konec, opravljeno.

OFICIR: Da, naš posel. Kar se da odgovoren in na moč težaven. Kadar mi je težko v samotni uri, se pač zmeraj spomnim: Na braniku stojim. (*Vstane, telefonira.*) Dajte mi zvezo s štabom padalske divizije. (*Petru.*) Ampak moj novi zapovednik, sedel bo k počiščeni mizi, tukaj lahko samo še zdeha in pošilja poročila. A? Nekdo se je v svojem stremuštvu uračunal, a? Štab? Dajte mi komandanta. (*Petru.*) Zakaj zdaj resnično ne bo več dolgo in bomo doma!

XXXVIII.

(*Che, Andres*)

CHE (*trušč letal*): Vrag, letala!

ANDRES: Nizko lete.

CHE: Tanja?

ANDRES: Neznano.

CHE: Ubita?

ANDRES: Ne vem.

CHE: Ujeta?

ANDRES: Sam vidiš —

CHE: Ušla?

ANDRES: — njenih ljudi ni med nami.

CHE: Zberi može.

XXXIX.

(*Che sam*)

CHE: Izdal? Izdal da sem? Komaj sem začel, že so mi določili mesto. Mirni so bili, kar negibni in vnaprej so vedeli: V trebuh mi bodo zasadili zobe, kjer boli, in strgali me bodo na tla, da se bom dušil v lastnem govnu! Ljudje tod okoli pa ostajajo sami. Molče, vsi zbrani zro predse, ubiti in zmrcvarjeni, da je njihova topost že radostna, bože, kakšna svinjska mora, in točijo svojo kri, da bi bili še lepši in močnejši tisti, ki so že lepi in močni. Moral sem storiti. A prav na dnu: Je res? Čutim: Vsadili so mi kladivce v glavo, vsakemu ga vsade. In njegov tihi škrobot v uri odločitve preraste v grmeč trušč, ki vrže človeka na kolena, da si zakrije obraz z rokami in je voljan! Morda ima v resnici ona prav, ki je prisluhnila

kladivcu na začetku — morda je to utrip sveta? Ker je pač svet preprežen z nevidnimi tiri, ki vsak zase ubira svojo smer in je bila moja dolžnost ostati na tiru in vleči, kot mi je bilo naloženo? Mož ima svoj tir, zvezda ima svoj tir, žena ima svoj tir — a ko bi bili tiri, bi ne bilo upora! A glej, pravijo, tudi upor ima svoj tir! Bože, sem res izdal?

XXXX.

(Che, Andres, možje prihajajo drug za drugim)

ANDRES *(trušč letal vse bolj raste)*: Pripravljeni.

CHE: Tako. Pripravljeni. Sami! Čistil! Zdaj bomo šele zares začeli, Andres, zdaj šele do kraja in čisto. Zakaj povem ti, mene njihovo kladivce ni vrglo na kolena. In tirov ni. Ves sem sam in ves sem preklet, ampak jaz nisem voljan. Iz mene raste boj! Iz mene!

ANDRES: Naj ti nekaj povem?

CHE: Reci!

ANDRES *(Stopi h Cheju in mu pove, vendar tako, da publika ne zve za njegovo repliko. Che se začne smejati, ton njegovega smeha niha med veselostjo, sarkazmom, jezo in bridkostjo.)*

MOŽ: Padalci! Padalci!

CHE: Možje — naš boj!

(Napeto čakajo sovražnika, razpostavljeni po odru z orožjem obrnjeni v publiko. Trušč letalskih motorjev še raste.)

ZASTOR